

לשכת המודיעין של שיינקין ביפו בתקופת העלייה השנייה*

בארכיון מנחם אוסישקין, אשר שמור בגנזי הארכיון הציוני המרכזי בירושלים, מצויים מאות מכתבים ששיגר מנחם שיינקין מארץ-ישראל בשנות העלייה השנייה.¹ מכתביו של שיינקין אל אוסישקין גלויי לב ומלאי להט, והם מהווים בבואה נאמנה לעשייתו ביפו, להגישו וללבטיו. איגרות אלו, שנכתבו בעברית צחה ובכתב יד חפוז ולעתים בלתי קריא, מעלות תמונה מפורטת של מוסד, שעד כה כמעט לא זכה לאזכור בספרות – לשכת המודיעין של "חובבי ציון" ביפו, שפעלה בשנות העלייה השנייה. את התמונה משלימים פנקסי לשכת המודיעין אשר שמורים בארכיון העבודה,² קטעים מעיתונות התקופה ותקופוני הוועד האודסאי. במאמר זה יוצגו תולדות לשכת המודיעין ביפו, הישגיה ומחדליה, על סמך המקורות הללו ומקורות נוספים.

א. ועד חובבי ציון ומפעל לשכות המודיעין

1. ועד חובבי ציון

החברה בעלת השם הארוך: "החברה לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריא ובארץ הקדושה", שכונתה לשם קיצור "ועד חובבי ציון", או "הוועד האודסאי", קיבלה היתר רשמי לפעול באודסה בשנת 1890.³ החברה

* תודתי נתונה לקתדרה לחקר ארץ-ישראל ההיסטורית ע"ש צ'רנה וד"ר אירווינג מוסקוביץ, אשר המחקר הזה נתמך על ידיה.

1. מכתבי שיינקין לאוסישקין מצויים בארכיון אוסישקין, שבארכיון הציוני המרכזי (אצ"מ) בתיקים הבאים: A24/51 I-II; A24/52 I-II (להלן: ארכיון אוסישקין).

2. קובץ גדול של מכתבי תשובה של שיינקין מצויים בארכיון שיינקין שבארכיון העבודה, המכון לחקר תנועת העבודה ע"ש פ' לבון, בתיקים הבאים: IV-104-118-41; IV-104-118-15; IV-104-118-2.

3. תודה למירה אביצור על שהיפנתה את תשומת לבי לתיקים אלה.
3. ישראל קלוזנר, *התנועה לציון ברוסיה*, חלק א-ב, ירושלים תשכ"ה; שולמית לסקוב, "חובבי ציון ברוסיה למען היישוב בארץ ישראל", בתוך מ' אליאב (עורך), *ספר העלייה הראשונה*, כרך א, ירושלים תשמ"ב, במיוחד עמ' 176-177; שולמית לסקוב, "חובבי ציון במאבק עם רוטשילד על פני היישוב", *הציונות*, מאסף יב (תשמ"ז), עמ' 29-71.

סייעה להתיישבות החקלאית בארץ-ישראל, לפיתוח התרבות והחינוך בה, להתארגנות הציבור ועוד. ההון הכספי שעמד לרשותה היה קטן, והסכנות רבה ליוותה את דרכה. עם זאת, מנהיגיה תרו אחר דרכים נאותות לקדם את ההתיישבות היהודית בארץ, ובעניינים לא מעטים היו צעדיהם בבחינת סלילת דרך חדשה, בניית נדבך חדש ליישוב הצעיר. הלשכה המרכזית של חובבי ציון היתה באודסה, והנציגות הארצישראלית, "ועד הפועל בארץ הקדושה" – ביפו. תכתובת ענפה ושליחים שהגיעו בתכיפות רבה הבטיחו את הקשר בין המרכז באודסה לסניף הארצישראלי.

בראשית המאה העשרים (וליתר דיוק בשנים 1892–1906) עמד בראשות הוועד באודסה אברהם גרינברג, עסקן ציבור שבא במקומו של פינסקר; ובראשות הוועד הפועל ביפו כיהן בשנים 1902–1905 מנשה מאירוביץ', ביל"ויי איש ראשון-לציון. העבודה התנהלה בעצלתיים. "ספר חשבון ועד החברה", חוברת מודפסת שיצאה לאור מדי שלוש שנים, מהווה צוהר למעקב אחר הפעילות השוטפת של הוועד. ספר החשבון שיצא לאור בשנת תרס"ב (1902), הצביע על חוסר התכנון שאפיין את דרכה של החברה עד כה, והדגיש כי יש להתוות את העתיד לנוכח מחקר ולימוד.⁴

פרוס המאה העשרים, שהביא שינוי דרמטי במושבות ארץ-ישראל, הביא גם שינוי במפעל התמיכה של חובבי ציון. בתקנות הראשונות של החברה נאמר, כי היא נוסדה "בכוונה מיוחדת של מעשה צדקה"⁵, אך בשנת 1904 הן שוננו לאמור: "את הבאים לארץ-ישראל אין החברה רשאית לתמוך בממון [...] התמיכה תינתן רק בסיפוק ידיעות והוראות."⁶ במדיניות היישובית של חברת התמיכה חל שינוי של ממש: דרך הצדקה נעזבה. התוכנית בדבר הצעת אינפורמציה לבאים לארץ-ישראל היוותה המשך הגיוני לקו החדש.

ההסבר המקובל לחולשת מפעל ההתיישבות של אנשי העלייה הראשונה, היה תלותם בתמיכה. אך אצבע מאשימה הושטה גם לעבר "הנודדים" שפקדו את ארץ-ישראל, ולא היו בעלי כישורים הולמים להתיישבות. החיפוש אחר שיטות התיישבות חדשות שאינן מותנות בתמיכה מתמדת, היה מבוסס גם על המחשבה

4. חשבון ועד החברה לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריא ובארץ הקדושה, לשלש שנים השביעיות, תרנ"ט-תרס"ב, אדעססא תרס"ג (להלן: דו"ח תרס"ב).

5. ספר התקנות, לחברת תמיכת בני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריא ופולשתינא, אדעססא תרס"ד, 1903, עמ' 1. התקנות הללו אושרו על ידי השלטונות ב-1890.

6. ספר התקנות, לחברת התמיכה לבני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריא וארץ ישראל, אדעססא, ספטמבר 1904 (להלן: תקנות תרס"ד), עמ' 1; וכן ראה חשבון ועד החברה לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריא ובארץ הקדושה, אייר תרס"ב-איייר תרס"ה, אדעססא תרס"ה (להלן: דו"ח תרס"ה), עמ' 21–22; מכתב חיסין בהשקפה, י"א בטבת אתתל"ח (29.12.1906).

בדבר הצורך להבטיח את טיבם של המתיישבים ההולמים את הארץ. הפצת מידע אמין הוערכה כאמצעי לברירת הבאים, אך היה בה גם צורך רב עבור אלה שכבר הגיעו לארץ־ישראל, וביקשו להשתקע בה בכוחות עצמם. נחיצות הפצת מידע מגוון אודות אפשרויות הקיום בארץ הזדקרה במיוחד לנוכח המדיניות החדשה של חובבי ציון, בדבר הימנעות מתמיכה ישירה בבאים.

זמן־מה לאחר שנקבע השינוי במדיניות חברת התמיכה, חלו חילופי גברי בראשות ועדיה, הן בחו"ל והן בארץ. בתרס"ה (1905) עלה לארץ חיים חיסין, רופא שהיה מאנשי הביל"ויים, והוא מונה לראש הוועד הפועל ביפו. שנה לאחר מכן נבחר מנחם אוסישקין לראש ועד חובבי ציון באודסה. שני האישים הזרימו דם חדש בעורקי החברה.

2. ייסוד לשכת המודיעין

ההצעה ליסד את לשכת המודיעין הועלתה, ככל הנראה, לראשונה על ידי הרופא ד"ר הלל יפה, איש העלייה הראשונה. באגרת ששיגר מזכרון־יעקב לקרוביו ב־1895, כתב: "יש בדעתי לייסד פה לשכת מודיעין רשמית, יחד עם הנהלת הבארון וחברת כ"ח [כל ישראל חברים]. מטרת הלשכה לשים קץ לידיעות הכוזבות שמפיצים בחוץ לארץ, ולספק לעתונות ידיעות נכונות."⁷ ואולם מחשבתו זו לא נשאה פרי.

לשכת המודיעין הראשונה ביפו נוסדה רק כעשר שנים לאחר מכן, עם בוא גל העולים החדש – העלייה השנייה. עיתוני ארץ־ישראל דיווחו, לעתים בהגזמה רבה, על בואם של עולים רבים: "השמועה עוברת כי בשבוע הבא יבואו חמש מאות איש מגולי רוסיה..."⁸ הקהילה היהודית ביפו נחלצה לסייע לבאים. ועד העיר ביפו חגג את "הנחת אבן הראשה" לבית הכנסת אורחים חדש.⁹ בעיר היה בית תבשיל, אשר הבאים נהנו משירותיו, ואף הוצעו להם שיעורי עברית.¹⁰ העולים נזקקו גם ליד מכוונת ומדריכה. יד זו הושטה להם לראשונה על ידי אדם פרטי בשם שאול גורדון. גורדון היה עולה צעיר בן עשרים וארבע, דובר שפות רבות וממייסדי מפלגת הפועל הצעיר. הוא עמד על הצורך הרב בסיפוק מידע לעולים, ופתח עבורם לשכת מודיעין.¹¹ הסופר משה סמילנסקי, איש העלייה הראשונה, ציין, כי גורדון "הקדיש לה [ללשכת המודיעין] את כל כוחותיו

7. הלל יפה, דור מעפילים, ירושלים תשל"א, עמ' 129.

8. השקפה, ב' באייר אתתל"ז (27.4.1906); ידיעות נוספות על בוא עולים רבים, ראה השקפה, כ' באייר אתתל"ז (10.5.1906); שם, כ"ג באייר אתתל"ז (18.5.1906).

9. התבצלת, ז' במרחשוון התרס"ו (5.11.1905); י"ד באדר תרס"ו (11.3.1906).

10. השקפה, כ' באב אתתל"ח (6.8.1906).

11. דוד תדהר, "שאול גורדון", אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, תל־אביב תש"ז–תשל"א, כרך יא, עמ' 3812; זאב ליבוביץ, בעליה ובכניה, זכרונות ומסות, ירושלים תשי"ג (להלן: ליבוביץ), עמ' 40.

והרבה לעבוד בה זמן מרובה בלי כל אמצעים חומריים".¹² במלים פשוטות: גורדון עבד בהתנדבות.

לשכות מודיעין למהגרים צמחו בעת ההיא במהירות רבה לאורך נתיבי התנועה של המהגרים היהודים באירופה. נהר ההגירה האדיר של המהגרים היהודים, שזרם בשנים אלו מרוסיה למערב, אשר הלך וגאה בעשור הראשון של המאה העשרים, עורר את הארגונים הפילנטרופיים היהודיים להגביר ביתר שאת את סיועם. הצורך להדריך את היוצאים מרוסיה ולסייע להם בדרכם, הוליד ב-1905 את "לשכות המודיעין לנודדים" בברלין, בפטרסבורג ובמקומות אחרים.¹³ הלשכות אספו מידע על מחירי נסיעות, רשימות הגירה ואפשרויות עבודה ביעדים השונים. מידע זה התפרסם מעל דפי העיתונים היהודיים חדשות לבקרים. גם ועד חובבי ציון השתתף במאמץ, ובינואר 1905 ייסד את לשכת המודיעין באודסה.¹⁴

הצורך להגביר את הסיוע לגל המהגרים הביא להתכנסותה של ועידת בריסל בינואר 1906, ביוזמת התנועה הציונית.¹⁵ בוועידה לקחו חלק גם חובבי ציון, ואף נציגי ארגונים לא ציוניים. התחושה, כי על המוסדות הציוניים להגיש מזור למצוקה הפיסית היהודית, פעמה בלב רבים. בוועידת בריסל הוחלט על שיתוף פעולה בין כל הארגונים שהשתתפו בה, ועל הקמת ועדה שתבדוק תנאי הגירה בכלל, והגירה למזרח בפרט.¹⁶ החלטות אלה שימשו בסיס רעיוני וכספי לייסוד לשכות המודיעין של חובבי ציון. הוחלט להשתמש לשם כך גם בכספי "קרן העזרה" שנאספו לשם סיוע לנפגעי הפוגרום בקיישוב.¹⁷

12. משה סמילנסקי, "מכתבים מארץ ישראל", מכתב ראשון, ג, עבודת המוסדים הציוניים, השלח, טז (תרס"ז), עמ' 580; חשבון ועד החברה לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריה ובארץ הקדושה לשלש שנים הששיות, תרס"ה-תרס"ח, אדעססא תרס"ח (להלן: דו"ח תרס"ח), עמ' 8.
13. הצפירה, י"ב בשבט תרס"ה (18.1.1905); כ"ג באדר תרס"ה (28.2.1905); השקפה, ל' בתשרי אתתל"ח (19.10.1906); *Die Welt* 27.1.1905; אריה גרטנר, "ההגירה ההמונית של יהודי אירופה 1881-1914", בתוך: א' שנאן (עורך), הגירה והתיישבות בישראל ובעמים, ירושלים תשמ"ב, עמ' 343-383, ובמיוחד עמ' 376-381, וראה ביביליוגרפיה מפורטת המובאת שם.
14. דו"ח תרס"ה.
15. על ועידת בריסל, ראה הדיווחים המופיעים ב-*Die Welt* בתאריכים 26.1.1906; 29.1.1906; 22.2.1906; 23.2.1906; מרדכי אליאב, *דוד וולפסון, האיש וזמנו*, תל-אביב תשל"ו, עמ' 70-74; P. Alsberg, "Documents on the Brussels Conference of 1906", *Michael II* (1973), pp. 145-177.
16. על יחסה של התנועה הציונית להתיישבות במזרח, ראה מרגלית שילה, *נסינות בהתיישבות*, ירושלים תשמ"ח (להלן: שילה, התיישבות), עמ' 5-8; ראה גם: מכתב א' ורבורג לולפסון מיום 25.1.1906, אצ"מ, Z2/629.
17. מכתב אוסישקין לולפסון, מיום 15.9.1906, אצ"מ, W/60H; התייחסות לנושא ראה גם

באסיפה הכללית השישית של ועד חובבי ציון, שהתקיימה ביולי 1906, הוחלט באופן פורמלי על ייסוד לשכות המודיעין: "האספה מחליטה כי ייסוד לשכת מודיעין היא אחת המטרות החשובות של הוועד. הלשכות תעסוקנה במתן אינפורמציה אודות המזרח, ובעיקר אודות ארץ-ישראל.¹⁸ להחלטה צורף גם תחשיב משוער של הפרויקט בסך 13,000 רובל. הוועד האודסאי יישא רק בחלק השישי של ההוצאות, והיתר יכוסה על ידי חברות אחרות – חברת "עזרה" (Hilfsverein) של יהודי גרמניה וההסתדרות הציונית.¹⁹ למעשה, ההחלטה באה לאשר עובדה מוגמרת.

כבר בחורף 1906 קיבל על עצמו ועד חובבי ציון את ניהול לשכת המודיעין אשר נוסדה ביפו על ידי גורדון. ד"ר חיים חיסין, שזה מקרוב עלה ארצה ועמד בראש הוועד הפועל ביפו, מונה גם למנהל הלשכה. לעתים, היוזמה הראשונית למעשי חברת ה"חובבים" ננקטה על ידי אנשים פרטיים, והוועד, אשר הכיר בנחיצות העניין, החליט לקחת את היוזמה הפרטית תחת חסותו. לשכת המודיעין ביפו מהווה דוגמה לכך.

תוך זמן קצר ייסדו חובבי ציון לשכת מודיעין גם באודסה, בקושטא, בכירות, ביפו, בירושלים, בחברון, בעזה ובחיפה. הלשכות קיימו קשרי דואר שוטפים ביניהן, תוך כדי פעולה מגוונת בהתאם למיקומן הגיאוגרפי.

3. תחומי הפעילות של הלשכות

הכוונת עלייה

לשכות המודיעין לא נועדו לעודד את זרם היוצאים מרוסיה ולהגבירו, אלא להנהיג בהגירה סדרים נאותים. בחזור שפורסם על ידי אוסישקין בדצמבר 1906, זמן קצר לאחר שנבחר ליושב-ראש הוועד האודסאי, הוא תיאר את "יציאת היהודים לארץ הקודש, המתפתחת עתה לנגד עינינו בדרך טבעי, עזובה לנפשה מאין דואג לה, ועל כן תוצאותיה ברוכב אינן מוצלחות".²⁰ האמצעי לשינוי המצב הינו הכנסת "סדרים טובים" בדרכי ההגירה.

מה הם "סדרים טובים"? ראשי חובבי ציון ביקשו להביא לכך, שארץ-ישראל

במכתב אגודת פועלי ציון באלכסנדריה אל הוועד הפועל המצומצם בברלין, אצ"מ, Z2/259.

18. "האספה הכללית הששית של ועד חובבי ציון באודסה", *Die Welt*, 24.8.1906, עמ' 11-8.

19. מכתב פ' נתן ללשכה הציונית, מיום 26.2.1906, אצ"מ, Z2/261; מכתב הוועד האודסאי לוועדה של ועידת בריסל, מיום 30.6.1906, אצ"מ, L1/6; דיווח כללי של הוועדה הארצישראלית (פלשתינה קומיטה), מיום 15.6.1906, אצ"מ, L1/33; מכתבי אוסישקין לוולפסון, מיום 24.9.1906 ומיום 25.12.1906, אצ"מ, W/60II.

20. כרוז מודפס: "לעסקן נכבד", שוגר על ידי אוסישקין, דצמבר 1906, אצ"מ, A24/54II.

תיבחר כיעד הגירה, לא על ידי כל אחד ואחד, אלא רק על ידי אנשים בעלי יכולת כלכלית מסוימת: "אנחנו [...] משתדלים במדה ידועה להשפיע על בחירת הארץ והננו מטעים חלק ידוע מזרם היציאה לצד אה"ק [ארץ הקודש] [...] אין אנו חושבים שהיציאה לאה"ק צריכה לבא רק לרגלי מחסור חומרי, אלא להפך, בחפץ לב הננו מסייעים שיבאו שמה אנשים שמצבם החומרי איננו רע".²¹ וכיצד "כיוונה" הלשכה באודסה את הבאים בשעריה? המעשה הראשון של הלשכה היה פרסום ידיעות שוטפות מעל דפי העיתונות היהודית הרוסית, ובהן מידע רחב על תנאי החיים בארץ. הלשכה המרכזית באודסה אף השיבה לפניות פרטיות של שואלים רבים.

טיפול בסדרי הנסיעה

נוסף על הפצת מידע אמין טיפלה הלשכה באודסה בסדרי הנסיעה. עלה בידיה להביא להורדת מחירי הנסיעה לארץ (עד כדי ארבעים אחוזים); היא סייעה בהשגת אישורי נסיעה מהקונסולים; ואף טיפלה בהכנת אוכל כשר באוניות.²²

סיוע בתחנות בדרך

הצורך להגיש סיוע למהגרים לכל אורך הדרך, הביא לייסודן של הלשכות בקושטא ובביירות. לשכת המודיעין בקושטא סייעה במעבר מאוניה לאוניה, בנשיאת החפצים, בהשגת אישור הכניסה לארץ, בקניית מזון טרי ובהחלפת כספים. אנשי הלשכה בביירות ביקרו אצל הנוסעים בנמל, ואף סיפקו מידע לאלה מהם שביקשו להתיישב בביירות וסביבתה. גם הפריפריה של ארץ-ישראל נחשבה כיעד רצוי לעולים.²³

קבלת העולים בארץ-ישראל

חובבי ציון הדגישו, כי בניגוד לחברות אחרות הדואגות להקל את חבלי ההגירה על הגודדים היהודים, אין תפקידם מסתיים בהבאת האנשים לארץ. יתר על כן, מטרת לשכת המודיעין ביפו אינה רק לסייע לבאים בראשית צעדיהם בארץ, אלא אף "לחפש אחרי שדות פעולה חדשים". יש לעזור לבאים מרגע הגעתם

21. דו"ח תרס"ח, עמ' 8.

22. חזור מודפס: לתוצאות האספה הכללית שלנו, אדר תרע"ב, אצ"מ, A24/54/I.

23. דיווחים של לשכת ביירות, ראה: השקפה, כ"ו באייר אתתל"ח (10.5.1907): השקפה, ב' בתמוז אתתל"ח (14.6.1907); מכתב שיינקין לוועד הפועל הציוני, מיום 5.3.1909, אצ"מ, Z2/320. לשכת ביירות הציעה גם רכישת אדמות באיזור: יוסי כץ, "תכניות ציוניות לרכישת קרקעות בלבנון בתחילת המאה העשרים", קתדרה, 35 (ניסן תשמ"ה), עמ' 53-57. הלשכה בביירות נסגרה מחוסר מהגרים. ראה: מ' שיינקין, "נחוצה עבודה", העולם, 12.12.1911, עמ' 5-6. דיון בדבר יחסם של חובבי ציון ואנשי התנועה הציונית להתיישבות בפריפריה של ארץ-ישראל, ראה לעיל הערה 16.

לנמל, ויש להציע להם דרכי עשייה אשר יבטיחו את הישארותם של העולים בארץ. תפקיד זה נחשב לנכבד ולקשה ביותר מבין תפקידי הלשכות, וההערכה הרווחת היתה כי, "הלשכה היותר חשובה שבלשכות המודיעים היא הלשכה המרכזית שביפו".²⁴

ב. לשכת המודיעין ביפו

1. הלשכה בראשות חיים היסין

לצדו של ראש הלשכה חיים היסין עמדו ארבעה חברי הוועד הפועל היפואי, ולצדם – למעלה מעשרה חברי ועדה מייעצת.²⁵ תפקידי הלשכה היו מגוונים: קבלת פני העולים בנמל; הקמת ועדי סיוע בערים נוספות; מתן אינפורמציה, בכתב ובעל-פה; הכנת סטטיסטיקות וחומר עזר. חיים היסין ראה בלשכתו גם לשכה עבור מחפשי עבודה, והוא ביקש לאסוף מידע על כל אפשרויות הפרנסה בארץ.²⁶ בידיעה מפורטת מטעם לשכת המודיעין, שפורסמה מעל דפי השבועון הציוני בגרמנית *Die Welt*, שיצא לאור בווינה, נמסרו הנחיות כלליות בדבר האנשים המתאימים לעלות: בעלי הון, בעלי מקצוע, צעירים ובריאים; והבלתי מתאימים: חסרי הון המבקשים לעסוק בחקלאות, סוחרים קטנים ומתווכים. לידיעה נוסף גם מידע על תנאי הדרך ומחירי הנסיעה. אנשי חובבי ציון הדגישו כי הם אינם נוטלים אחריות אישית על כל עולה, אלא עוסקים בייעוץ בלבד: "[...] העשייה האישית של המהגר היא הקובעת."²⁷

הלשכה הבטיחה פעילות ענפה, אולם הביצוע לא ענה מיד על כל התקוות. חודשים ספורים לאחר שלשכת המודיעין ביפו עברה לידי חובבי ציון, התפרסמה מעל דפי העיתון הירושלמי *השקפה* הכתבה הבאה:

[...] הכל מרגישים פה חסרון מוסד, שמטרתו תהיה לקבל הנוסעים מן האניה ולהציגם אל מחוז חפצם [...] האם המהגרים הנרדפים אינם כדאים, שהוועד המקומי יקח על עצמו להוציאם מרשת הפרושה עליהם? [...] למה צריך המהגר היהודי לשלם מה שמטילים עליו הסרסורים? [...] למה יש מוסד כזה

24. חשבון ועד החברה לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריא ובארץ ישראל, לשנים תרס"ח-תר"ע, אודעססא תרע"ב (להלן: דו"ח תר"ע), עמ' 18.

25. *Die Welt*, 27.4.1906, עמ' 17: פלשתינה. אנשי המשרד הם: חיים היסין, מאיר דיזנגוף, דוד חיים ודוד טריטש. חברי הוועדה המייעצת למשרד, הם: שיינקין, אייזנברג, גלוסקין, גולדברג, קרישבסקי, לבונטין, פבזנר, ספיר, סמילנסקי, סוחובולסקי, טריידל, פוגלסון, וילבושביץ ווקסלר.

26. מכתב חיים היסין לחיים קלווריסקי, מיום 3.6.1906; אצ"מ, J15/6443/1.

27. *Die Welt*, 10.8.1906, מלשכת המודיעין הכללית, עמ' 9-13, הציטוט לקוח מעמ' 13.

לכל העמים – העולי רגלים – ולנו היהודים אפילו במקום כזה מוצצים את דמינו [...]”²⁸.

העיתונות העברית הירושלמית כמעט שלא איזכרה את פעילות הלשכה שבהנהלת חיסין. האם ניתן להסיק מכך כי דבר קיום הלשכה לא השאיר רושם מידי על הנעשה בנמל? ניתן לשער כי ד"ר חיסין, ששימש גם כרופא וכמנהל הוועד הפועל ביפו, לא מצא די זמן גם לענייני לשכת המודיעין. בספטמבר 1906 הועבר ניהולה לידי מנחם שיינקין.

2. מינויו של מנחם שיינקין לראש הלשכה

מנחם שיינקין (1871–1924) תואר על ידי אוסישקין כ"אחד מאותם החולמים הגדולים שקמו לנו בתקופת התחיה הלאומית"²⁹. שיינקין החל בעבודה ציבורית כבר בראשית שנות התשעים, עת שהה באודסה וסייע לאלפי הפליטים היהודים שעברו בעיר. הוא הצטרף לחברת התמיכה, ולאחר מכן גם לתנועה הציונית, והשקיע עצמו בעבודת ה"חובבים". ארבע שנים כיהן כ"רב מטעם" בבלטה (פודוליה), אך נאלץ לעזוב את מישרתו, כי חפץ לפעול גם בהפצת הציונות.³⁰ הוא הגיע לארץ בראשית תקופת העלייה השנייה, באמצע שנות השלושים לחייו. לאחר שהות קצרה בחיפה הוא עבר ליפו, בה גר עם משפחתו. ישיבתו בארץ נקטעה מספר פעמים על ידי נסיעותיו התכופות בענייני ה"חובבים" לרוסיה.

שיינקין, חבר ועד חובבי ציון באודסה, הצביע על הצורך בייסוד לשכת המודיעין כבר בביקורו בארץ בתרס"ה: "רבים באים הנה במעט או גם בהרבה כסף ותועים ומגששים ירחים ושנים ושבים כלעומת שבאו, אין איש אשר יבא ויהיה פנוי לדבר עמהם ולהורות להם את הדרך."³¹ בחזרו לארץ בתרס"ו ביקש, במפגיע, כי ועד חובבי ציון יגביר את עבודתו המעשית בארץ, וימנה אותו למשגיח עליה. "הצד החלש שבהצעתו זאת הוא מה שאני צריך להציע את עבודתי בשכר"³², כתב. חודשיים לאחר מכן הוא הציע את עצמו לניהול לשכת המודיעין, על מנת למנוע את אי הסדר ביפו, ואת ירידתם מן הארץ של אלה שלא מצאו בה אפיקי השקעה להונם הקטן. במכתבו למנחם אוסישקין, יושב-ראש ועד חובבי ציון באודסה, כתב:

28. השקפה, כ"ג באב אתתל"ח (14.8.1906).

29. מ' אוסישקין, "לכבוד העורך של כתבי שיינקין", י"ח בחשוון תרצ"ה, בתוך: א' חרמוני (עורך), כתבי מנחם שיינקין, כרך א, ירושלים (אין תאריך) (להלן: כתבי שיינקין), עמ' III.

30. א' חרמוני, "ציונים ביוגרפיים", כתבי שיינקין, עמ' XVI–XI.

31. מכתב מ' שיינקין לוועד הפועל הגדול, מיום כ"ו בניסן תרס"ה (2.5.1905), אצ"מ, Z1/551.

32. מכתב מ' שיינקין לאוסישקין, מיום כ"ו בתמוז תרס"ו (19.7.1906), ארכיון אוסישקין.

ראיתי עוד הפעם אנשים ששבו מא"י שלא נתנו אותם לרדת ביפו מאי סדר נכון (בעניני התזכרה),³³ ראיתי את הנוסעים ויסוריהם בעניני הקרנטין, ג"כ מאפס סדר ביפו. ראיתי את אלה הנוסעים במעט כסף וישיש להם צורך מיוחד בלשכת מודיעים, ועוד גדול כי החשק לקחת עלי את העבודה לסדר לשכאות כאלו.

ומה שנוגע למשכורת. אל תחשוב כי איזה צעיר שיהיה יוכל לנהל ביחוד לסדר בראשונה ענין כזה. אם יחסר לי כסף זאת היא דאגתי לביתי. גם אל תראו פן מחוסר כסף לא אוכל לעבוד; היו בטוחים ביושרתי, כי אם לא אוכל לעבוד, אז אתפטר.³⁴

בקשתו התמלאה. החל מאלול תרס"ו (אוגוסט-ספטמבר 1906) עמד מנחם שיינקין בראש לשכת המודיעין ביפו. חיים חיסין, שהסכים לסידור החדש, לא התערב בנעשה בלשכה, והיחסים בין השניים התנהלו בדרך כלל על מי מנוחות. במכתב ששיגר אוסישקין למנהל הלשכה החדש הוא הבהיר לו בלשון בוטה, כי סמכויותיו מוגבלות לפעולה בארץ-ישראל בלבד. תקציב הלשכה הועמד על 9,900 פרנקים, ובכלל זה משכורתו של שיינקין בסך 2,400 פרנקים, וכן תשלומים עבור הוצאות הלשכות בירושלים ובחיפה.³⁵ שיינקין, אשר ביקש להבהיר ליושב-ראש החדש של ועד חובבי ציון, מנחם אוסישקין, עד כמה עבודתו חיונית, הירבה, כאמור, לשגר אליו מכתבים ארוכים ומפורטים אודות כל המוצאות את הלשכה.³⁶

3. לשכת המודיעין ביפו בפעולה

פעילותה המגוונת של לשכת המודיעין, שהחלה כבר תחת הנהלתו של חיסין, צברה תאוצה. בין כותלי הלשכה רחשה עשייה בתחומים רבים:

33. תזכרה – תעודת מסע, דרכון.
34. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום כ' באלול תרס"ו (10.9.1906), ארכיון אוסישקין; מכתב שיינקין לחברי הוועד הפועל הציוני, מיום כ"ב בניסן תרס"ו (17.4.1906), שם. אוסישקין השיב לשיינקין בנימה מעליבה, ראה מכתב מיום 24.11.1906, שם. שיינקין התרעם על היחס כלפיו, ראה מכתביו: כ"ג בתשרי תרס"ו (12.10.1906), וכן: עשרה בטבת תרס"ז (27.12.1906), שם.
35. מכתב אוסישקין לשיינקין, מיום 24.11.1906, שם. בראש לשכת המודיעין של ירושלים עמד זאב ליבוביץ. בראש לשכת המודיעין של חיפה, שכונתה "לשכת מודיעין בגליל", עמד יעקב נחמנסון. תכתובת על הלשכות הללו, ראה אצ"מ, L2/141. שיינקין עמד בראש כל מערך הלשכות. ראה מכתב שיינקין לאיונשטדט, מיום 26.11.1909, ארכיון העבודה, 2-VI-104-118-2; וכן: ליבוביץ.
36. ראה לעיל הערה 1. אוסישקין מיעט לענות לשיינקין, וזה כתב לו ביום כ"ה בניסן תרס"ט (16.4.1909): "ולי לא כתבת זה כחצי שנה."

קבלת עולים בנמל

סדריו הגרועים של נמל יפו היו ידועים לכל.³⁷ האוניה היתה "עומדת בים הרחק מן החוף, וערביים מובילים את הבאים מן האניה אל החוף. מפני שאין הבאים מבינים את השפה הערבית היה הדבר – כל זמן שלא נסדר כראוי – מביא לידי מבוכות, עושק מצד בעלי הסירות ונזק נכר בעד הבאים העניים."³⁸ שיינקין פעל מיד למינוי נציג יהודי בנמל, אשר יעלה לאוניה ויסייע לנוסעים היהודים לרדת ממנה בבטחון תמורת סכום קבוע.³⁹ למרות שלהלכה היו הגבלות על עליית יהודים לארץ, למעשה, ניתן היה לקבל רשיונות מתאימים תמורת תשלום, ואין כמעט דיווחים על קשיים שהערימו השלטונות בנמל.⁴⁰ הנציג שמונה מטעם הלשכה, דוד רוניק, היה בעל בית מלון ביפו, והורדת האנשים מהאוניה אפשרה לו גם לכוונם למלון. רוניק לא רק ניצל את מינויו להגדלת עסקי המלון, הוא אף ניסה להפקיע מחירים.⁴¹ מטעם הלשכה נשלח מלווה נוסף, אשר תפקידו המוצהר היה להרגיע את העולים הנפחדים מצעקות הערבים. ההסדר עם רוניק זכה לביקורת, ושיינקין הגיב על כך במכתב מפורט ששיגר ללשכת המודיעין באודסה:

"ד' רוניק, לא מצאנו עוזלות חמורות וגלויות לאחר כל התואנות. אולם הוא איננו מן הצדיקים הגמורים בעל הוטעל הוא ואיש החוף ככל אנשי גילו הבינונים, הלא הוא לא ציוני ולא אידיאליסט, הכלל לא משלנו. בטח ישתדל לקבל איזה רובל מן הצד, אבל לא באופן גס, ומי יוכל לברר את הדברים שבנעשה מה שבינו ובין פקידי החוף או סוכן הספינה."⁴²

קבלת מבקרים בלשכה ומתן מענה לשאלותיהם
לשכת המודיעין ביפו היתה בראש ובראשונה אוון קשבת ויד מושטת ליהודים הבאים לארץ. לפי דיווחי הוועד האודסאי, "כל היום נהרו אליה נודדים, אשר נזקקו לידיעות שונות."⁴³ "ללשכה זו פונים כמעט כל הנוסעים לארץ-ישראל,

37. רות קרק, יפו 1799–1917, ירושלים תשמ"ה, עמ' 204–208.

38. דו"ח תרס"ח, עמ' 10; "מכתבים מיפו", השקפה, י"ד בחשוון אתתל"ח (1906.11.2).

39. השקפה, ד' בכסלו אתתל"ו (1906.11.21).

40. במכתב משיינקין לאויסקין, טבת תרס"ט (1909) (התאריך המדויק אינו קריא), נאמר, כי יש שמועות שעומדים לבטל את "הפתקה האדומה", וכי ניתן להשיג תעודה עבור בישליק אחד. ארכיון אוסישקין.

41. שכרו של רוניק היה 3 פרנקים לאיש, או פחות, בהתאם למחיר כרטיס הנסיעה. ההסכם עם רוניק נעשה על ידי חיים חיסין, יו"ר הוועד הפועל ביפו, והרב אברהם יצחק הכהן קוק, רבה של יפו והמושבות. ראה: החכצלת, י"א בסיון תרס"ז (1907.5.24).

42. שיינקין ללשכת המודיעין אשר על יד ועד חובבי ציון באודסה, כ"ח בתמוז תרס"ז (1907.7.10), ארכיון אוסישקין.

43. דו"ח תרס"ז, עמ' 10.

בין להשתקע ובין לזמן. 44 שיינקין ערך רישום של המבקרים בלשכה במשך שנה, והגיע למאות רבות. 45

בפרסום מטעם הלשכה שיצא לאור בכתב־העת הציוני *Altneuland*, הצהיר שיינקין כי מטרת הלשכה היא להגיש תשובה לכל שאלה. 46 במכתב ששיגר בדצמבר 1907, למעלה משנה לאחר שקיבל לידי את התפקיד, הוא תיאר את ביקורו של הד"ר פאול נתן, מנהל חברת "עזרה", בלשכתו, במלים אלה:

[...] הראיתי לו את כל מהלך הלשכה, סדר קבלת ושליחת המכתבים, סדר שאלות המבקרים את הלשכה, והתשובות שאני נותן, סדר קבלת האורחים מן האניה, רשימת הבאים והמתיישבים, סטטיסטיקה מאלו שהתישבו כשכונות [?] האירופאיות ביפו, ירושלים ובחיפה. הוא התעניין בפרטים. [...] למשל מה אני עונה לבעל מלאכה, לפועלים ולאחרים [...] כאשר שאלני במה נמשוך, לדעתי, הנה את האמיגרנטים מרוסיה אמרתי לו כי אין צורך למשוך הנה את היהודים, להיפך, אנחנו עונים תמיד כי צריכים להזהר מאד, אבל היהודים באים לא"י למרות כל האזהרות ועלינו להקל לבאים את תנאי החיים. 47

עצם קיום הלשכה איפשר "להקל לבאים את תנאי החיים". בלשכה הצטבר מידע רב על כל תחומי החיים בארץ, "שבכל שעה אנחנו נכונים ויכולים להשיג בעד השואל את הידיעות היותר אחרונות ממקור היותר נאמן שבכל מקום בא"י". 48

פרסום מידע על תנאי החיים בארץ הפצת מידע על ארץ־ישראל, ולו גם מידע בסיסי ביותר, היתה צורך חשוב. הידיעות כללו סקירה על גודלה של הארץ, מספר תושביה, אקלימה, עריה, מעמד המשפטי של היהודים, תיאור המידות והמשקלות הנהוגות בה, והסבר שווי מטבעותיה. המידע פורסם, חדשות לבקרים, בעיתונות היהודית העולמית, ואף יצא בחוברות מיוחדות.

חשיבות מיוחדת יוחסה להפצת מידע לתועלתם של המתעניינים בעלייה, ובלשון הלשכה "ידיעות בעד הנוודים". מן הראוי לציין כי בפרסומי חובבי ציון כונו העולים הפוטנציאליים: "נוודים", "אמיגרנטים", "מהגרים". לשון זו

44. דו"ח תר"ע, עמ' XVIII.

45. דו"ח תרס"ז, עמ' 12.

46. שיינקין, "העבודה המעשית בארץ ישראל בשנתיים האחרונות", *Altneuland*, שנה ד (1907), עמ' 141-149. הדיווח הנ"ל מצוי במקור באצ"מ, A12/51.

47. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום י"ב בטבת תרס"ח (17.12.1907), ארכיון אוסישקין.

48. מכתב שיינקין לאספה הנכבדה של חובבי ציון באודסה, מיום ר"ח שבט תרס"ט (23.1.1909), ארכיון אוסישקין.

מדברת בעד עצמה. חובבי ציון שהסתייעו בתמיכה כספית של חברת "עזרה" הלא-ציונית (בד בבד עם סיוע של ההסתדרות הציונית), הציגו את סיועם לעולים קודם כל כמעשה הומניטרי.

המידע שנועד להקל על המהגרים נשלח מדי שבוע ללשכה באודסה.⁴⁹ המידע כלל עניינים שונים, כגון: סוגי המתיישבים המתאימים לארץ-ישראל, גודל ההון הנדרש, האפשרויות השונות להקים משקים חקלאיים בארץ, סוגי המקצועות הנדרשים בארץ. לעתים נכתב מפורשות, מי הם אלה שעלייתם אינה רצויה, ולעתים התבררו הדברים בין השיטין. שיינקין התלונן מרה על כי רוב השואלים אינם בעלי הון.⁵⁰

המידע הרב והמגוון שהצטבר בידי שיינקין כונס על ידיו בחוברת "דיעות בעד החפצים להתנחל בארץ-ישראל", שפורסמה באודסה בשנת תרע"ג (1913). בחוברת הובא מידע מפורט ומגוון: חוקים הנוגעים לרכישת קרקע בארץ; מעמדם המשפטי של נתיני חוץ; מצב הקרדיט האגררי; תיאור המוסדות השונים העוסקים ברכישת קרקע, כולל מוסדות שאינם שייכים לוועד חובבי ציון; הצורות השונות של התיישבות חקלאית: חוות, קבוצות, קואופרציה, מושבות יק"א ועוד; היצע של אפשרויות שונות בדבר השקעה כספית בארץ, עבור אלה שלא מתכננים עלייה מיידית: אחוזות, מגרשים לבנייה בערים, רכישת בתים להשכרה, או רכישת מניות בחברות הכלכליות הפועלות בארץ.

תכתובת - תשובות לשאלות

רבים מהפונים ללשכה עשו זאת בכתב. כבר בשנה הראשונה התקבלו כמאה מכתבים לחודש, ומספרם גדל במשך הזמן. במבט לאחור ניתן להעריך, כי בתחום זה היתה ללשכה חשיבות רבה. הפונים השונים ביקשו, מטבע הדברים, מידע מגוון, והתשובות שהתקבלו השפיעו, קרוב לוודאי, על החלטתם של השואלים לעלות. כדי להשיג מענה מדויק ככל האפשר עמד שיינקין בקשרים עם מנהלי הלשכות האחרות בארץ ובביירות, וריכז את התשובות באיגרותיו. לשכת המודיעין קיבלה פניות גם מהנהלת התנועה הציונית בברלין. עד כמה מגוונות היו הפניות יעידו הדוגמאות הבאות: בשלהי 1906 פנה סוחר תבואות מרומניה ושאל, אם יוכל לעסוק ביבוא גרעיני חיטה מארץ-ישראל.⁵¹ בשלהי 1907 הציג זמר מבית האופרה "מטרופוליטן" בניו-יורק להקים בארץ אופרה יהודית. הוא הציג עצמו כדובר עברית המשמש גם כחזן, הדגיש כי בעונה הבאה

49. מכתב שיינקין ללשכה באודסה, מיום י' בסיון תרס"ז (23.5.1907), ארכיון העבודה, VI-104-118-12. שיינקין ציין, כי הוא שולח מדי שבוע אינפורמציה מעודכנת.

50. מכתב שיינקין לוורבורג, קיץ 1907, ראה נספחים: אגרת א.

51. מכתב ורבורג לחיים חיסין, מיום 4.12.1906, אצ"מ, L1/45. המכתב שוגר לפני ייסוד המשרד הארצישראלי.

יהיה קשור עם בית האופרה הניו־יורקי, ושאל מה סיכויי לפתח בארץ חיים מוסיקליים.⁵²

חלק מדורשי העבודה קיבלו, לאחר בירורים, תשובות שליליות, למשל:

לקצב עם מאה רוב' אין מקום ביפו. אשאל בירושלים. בחיפה אין קצב עברי. המוכרים באטליו קונים בשר כשר מאת הקצבים הערביים. קונים ומוכרים בשר ישנם שם במספר די ולקנות בהמות לשחיטה צריך הרבה יותר ממאה רוב'. בכל זאת אשאל.

או דוגמא אחרת:

אשה בעלת משפחה של ה' ילדים קשה יהיה לה למצא פה את פרנסתה. אשה לא תוכל להחזיק פה חנות אם אין איש אתה שתוכל לסמוך עליו ושלא יקח ממנה את חצי הרווח, כן הדבר גם בעסק אחר.⁵³

האם היה מכנה משותף בין השואלים? האם באו מרובד חברתי מסוים? במכתב המסכם למעלה משתי שנות עבודה, סיפר שיינקין, כי

נתקבלו כחמשת אלפים מכתבים עם שאלות שונות. כמעט כל השאלות באו מצד צעירים המבקשים עבודה פשוטה בשדה ומבעלי מלאכה עניים; החלק הקטן היה מאנשים בעלי הון של 2,000–3,000 רובלים ועוד מעט מזה מבעלי הון של 5,000 רוב'. ורק כעשרים מכתב באו בשאלות ע"ד עבודה בסכומים הגונים בא"י. בין כל אלו אלפי השואלים היו רק שנים שלושה מבעלי היכלת שבין חברינו החובבים והציונים.⁵⁴

מסתבר, שרוב המתעניינים בעלייה לארץ היו צעירים חסרי הון. שיינקין הוסיף אצבע מאשימה כנגד ציונים בעלי הון ופעילים בתנועה בחוץ-לארץ, אשר נתנו ביטוי למחויבותם לארץ בהשתתפות בוועדות ובקונגרסים, אך לא בתכנון עלייה, ולא בהשקעות הון בארץ.

הצעות עבודה

שיינקין ומנהלי יתר לשכות המודיעין עסקו באינטנסיביות באיתור אפשרויות לעבודה, ריכזו את המידע, והביאוהו לידיעת השואלים בלשכה באודסה. במכתביו התכופים לאוסישקין פירט שיינקין לעתים קרובות הצעות עבודה.

52. מכתב ורבורג לשיינקין, מיום 2.11.1907, אצ"מ, L1/45. ורבורג היפנה לשיינקין פניות שונות ומגוונות של יהודים אשר התעניינו באפשרויות העלייה לארץ.

53. מכתב שיינקין ללשכת המודיעין של חו"צ באודסה, מיום כ"ח בתמוז תרס"ז, (10.7.1907), ארכיון אוסישקין.

54. ראה לעיל הערה 48. ההדגשה במקור.

למשל, במכתבים משלהי 1907 הובאה ההצעה הבאה:

לראש פנה דורשים רוקח שיהיה גם קצת רופא (שיעזור לחולים בעת שנוסע הד"ר מלכוב למשמר וליסוד המעלה). משלמים 100 פר' לחודש עם דירה נאה של 4 חדרים ומטבח, יש הכנסה 30/50 פר' לחודש גם מן הערביים אשר במרפאה... מהרו להודיעני ע"י טלגרמה.⁵⁵

והצעה נוספת:

לנגר רהיטים טוב יש מקום בא"י; ירויח ליום בערך 2-3 פרנקים. שעות העבודה בבתי המלאכה פה משבע עד שש (11 שעות) בהפסקה של 2-1½ שעות בצהריים.⁵⁶

הצעות מעין אלו הגיעו גם מיתר הלשכות בארץ. מעל דפי העיתון השקפה פורסמה מודעה מטעם לשכת המודיעין בעזה. שם נמצאה פרנסה לתופר עור בעל הון קטן; לחייט; לעסק של גזוז; ועובד מלון.⁵⁷ שבועיים לאחר מכן ביקשה לשכת המודיעין בעזה מורה לעברית שייאות לעבור לעיר החוף הדרומית.⁵⁸ אפשרויות פרנסה דומות הוצעו אף בביירות וחלב.

סטטיסטיקה בנושא העלייה

עיסוק נוסף ובעל חשיבות רבה היה איסוף מידע אודות מספרי הבאים לארץ, מספר הנשארים בה, ויעדיהם. מניית הבאים נעשתה הן באודסה והן ביפו. מנהלי הלשכות היו מודעים לחשיבות העניין, ויש בידינו טבלאות של מספרי עולים משלהי שנת 1905 ואילך.⁵⁹ ההנחות במחירי ההפלגה, שסודרו על ידי הוועד באודסה, איפשרו מעקב רצוף אחר הנוסעים שנהנו מכך. בשלוש השנים הראשונות למתן שירות זה נמנו עם מקבליה למעלה מששת אלפים איש.⁶⁰ לשכות המודיעין עקבו לא רק אחרי מספרי העולים, אלא גם בדקו את מקצועותיהם השונים של הבאים, גילם, ההון שהביאו עמם (או היעדרו), ארצות מוצאם, היכן התיישבו בארץ, ומי מביניהם ירד. ניתן ללמוד אלו הם החודשים "הבוזרים", ואלו הם "השקטים"; מתי גאתה העלייה ומתי חל בה מיתון. בכתבה מפורטת שפורסמה בשבועון העברי העולם, באביב 1908, העריך

55. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום כ"ב בכסלו תרס"ח (3.12.1907), ארכיון אוסישקין.

56. ראה לעיל הערה 53; וכן ראה: *Die Welt*, 16.11.1906.

57. *השקפה*, ט"ז בסיון אתתל"ח (28.5.1907).

58. *השקפה*, ב' בתמוז אתתל"ח (14.6.1907).

59. מנתם שיינקין, העבודה המעשית בארץ-ישראל בשנתיים האחרונות, דיווח בגרמנית,

אצ"מ A12/51; ראה גם: דו"ח על הבאים לארץ בחודשים ינואר-יולי 1908, אצ"מ, L1/36.

60. דו"ח תרס"ז, עמ' 9.

שיינקין, כי רק רבע או חמישית מכלל הבאים משתקעים בארץ, ורק אחוז אחד מבין העולים הם בעלי רכוש.⁶¹ ניתן לסכם ולומר, כי בשנות העלייה השנייה מספר הבאים ארצה בשנה נע בין 2,000 ל-3,000 איש, הגיל הממוצע היה 45, ויפו היתה מקום המגורים הפופולרי ביותר. רוב הבאים הצהירו כי באו במטרה להשתקע בארץ.⁶²

פרסום הסטטיסטיקה של מספר העולים לארץ עורר רושם רב.⁶³ שיינקין חשש שהידיעות המרובות על הארץ יעוררו רושם אופטימי מדי, ועל כן חש לתקן זאת במכתביו הפרטיים. לעתים נלוותה לדברים גם נימה סרקסטית:

[...] 'העולם' חושב כי באמת הכל טוב פה ויש להם רשות להשאיר בחו"ל. אבל הלא רבים השבים מהבאים. גם בין הצעירים כבר מורגשת מגפת היאוש. רוב העבודה ניתנת להערביים לעיניהם. רבים מאוד הולכים בטל ואינם רואים כי יתרבה הרכוש או החרושת (מלבד 'העתיד'). הכלל אין להם פרוגרמה אין בעד מה לעבוד.⁶⁴

מה ראוי להדגיש – את האורות או את הצללים? אם בדיווחים הפומביים ביקש שיינקין להצביע על האורות, הרי במכתביו הפרטיים שקע בנבכי הצללים. את שאלת העלייה החשיב, בצדק, כשאלת המפתח של הציונות. "שאלת ההגירה העברית בעותומניה ככלל ובא"י בפרט היא בעדנו שאלת הקיום: לחיות או לחדול," כתב שיינקין בחוברת שהוציא על מנת לבאר את הציונות היהודי האימפריה העות'מאנית.⁶⁵ שיינקין היה שרוי בחרדה מתמדת שמא הבאים לא ייקלטו, וההגירה תיהפך לירידה ולמחדל.

61. מ' שיינקין, "מספרים מחכימים (למצב הישוב החדש בא"י)", *העולם*, 1.4.1908, עמ' 180; "תנועת היציאה לארץ ישראל", *העולם*, 3.2.1910, עמ' 14-15.
62. "תנועת היציאה לארץ ישראל", *העולם*, 9.3.1914, עמ' 15-16. מספר שיא של באים נרשם בשנת 1906: 3,450 נפש. הדיווח נשלח על ידי לשכת המודיעין ביפו; וכן ראה "סיכום ההגירה בחודשים ינואר-יוני 1906", *Die Welt*, 26.10.1906, עמ' 6.
63. מכתב הלשכה הציונית בברלין לשיינקין, מיום 12.11.1907, אצ"מ, L1/45. המידע שאספה ופרסמה לשכת המודיעין ביפו עורר עניין רב בקרב אנשי הלשכה הציונית של ההסתדרות הציונית בברלין. הם ביקשו משיינקין כי ימציא להם ידיעות בדבר ההון שהגיע לארץ.
64. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום ששי לחנוכה (17.12.1906), ארכיון אוסישקין. "עתיד" הינו בית חרושת לשמן שנוסד על ידי נחום וילבושביץ בשנת 1906 בחיפה.
65. מנחם שיינקין, *דברי שלום ואמת*, מכתב גלוי לקהילות היהודיות בתורקיה (חוברת מודפסת), כ"ב באדר תרע"א (22.3.1911), יפו, עמ' 17.

ג. תסכוליו, יוזמותיו ומאבקיו של ראש הלשכה

1. עבודת הלשכה – קשיים ותסכול

מטרת הלשכה – "להקל לבאים את תנאי החיים" – היתה משימה שלא תמיד ניתן לבצעה. הלשכה עסקה, כאמור, בעניינים רבים, היצע העבודה היה דל, והתשובות לשואלים היו לרוב שליליות. עבודת ההסברה היתה לעבודת אזהרה, ועבודת הלשכה התאפיינה לא רק במתן סיוע לעולים, אלא בהצבת תמרור אזהרה מפני עליית אנשים שסיכוייהם להיקלט קלושים.

מאז בואו לארץ שלח שיינקין מכתבים ובהם קריאות שבר על הנעשה בה. מכתביו רצופים קריאות זעקה ויאוש. מחד גיסא הרחיק ראות, השכיל לעמוד על האפשרויות הגלומות בארץ, והצביע נכונה על פרויקטים רבים שבמשך הזמן קרמו עור וגידים. מאידך גיסא, ראייתו הבלתי משוחדת הביאתהו לכלל יאוש ולידי כעס וזעקה.

נחשול הבאים, שהגיע לשיא בשנת 1906, היווה סיבה נוספת לזעקותיו של ראש לשכת המודיעין. ואולם קובלנותו הגדולה של שיינקין היתה על טיבם של הבאים. במכתבו הארוך לאוטו ורכורג, שכיהן בעת ההיא כראש הוועדה לחקר ארץ-ישראל של התנועה הציונית, טען שיינקין כי הבאים לארץ הם חומר אנושי שלילי:

על ידי אמיגרציה כזאת יורד כבודנו מיום בעיני הפקידים ועם הארץ. רואים הם לפניהם עניים מרודים, מדוכאים ומטולאים, עם צרורות של בעלי סחכות, דלת העם, שאינם ראוים להביא ברכה לארץ, והם מתרגלים להקל בכבודנו.⁶⁶

שיינקין ביקר לא רק את דלותם של הבאים, אלא גם את היותם נטולי אידיאָ ליום:

ידועים לנו הנוסעים מרוסיה, באים בעת האחרונה צעירים, פועלים ובעלי מלאכה גם מארצות אחרות. אבל טיפוס הבאים השנה הוא אחר לגמרי. אין זה הצעיר האידיאליסט שהיה קודם. אם אינם מוצאים עבודה במשך הזמן הראשון, הוא כבר מבקש כרטיס לנסיעה 'הביתה'.⁶⁷

הנושא שעבר כחוט השני במכתביו של שיינקין היה הצורך העליון של הארץ בבעלי הון, אך הללו אינם באים, ואף את הונם אינם שולחים לארץ. עיקר קצפו יצא נגד המנהיגים הציונים אשר אינם מקיימים את אשר הם דורשים. שיינקין

66. ראה: נספחים, אגרת א'.

67. מכתב שיינקין ללשכת המודיעין באודסה מיום כ"ג בשבט תרס"ט (14.2.1909), ארכיון אוסישקין.

חש כי עבודתו נקלעה למבוי סתום: היעדר הון מונע את יישובם של הבאים; אכזבת העולים וירידתם מהארץ מביאה לתחושה כי ארץ-ישראל אינה מתאימה לפיתוח מואץ, וכך נוצר תמריץ שלילי לפעולתם של בעלי ההון. לשונו של שיינקין עז הרגש לא ידעה מעצורים. הוא זעם על חדלונם של חובבי ציון, ועל היעדר העשייה של התנועה הציונית.

הכלל, מה יהיה סוף עבודתנו, קטנוניות, צעדי סרטן. במה נבוא אל הקונגרס ומה נאמר שם [...] לא, אין אנחנו יכולים להשאר במצב זה. הלב קרוע ומורתח בכל עת ובכל שעה. זאת לא תנועה ולא מעשים, זוהי קומדיה, זהו שחוק של ילדים גדולים [...] חדשים אינם באים ואלו שבאו בעת הרעש, שבים לאחד אחד [...] אין איש חי יכול לסבול את זה. מצבנו יאוש, סמרטוטיות [...] ⁶⁸

עלתה אם כן השאלה, האם יש בתנאים אלה טעם בקיום לשכת מודיעין?⁶⁹ נחישותו של שיינקין להמשיך ולפעול על אף הקשיים מעידה על אופיו ועל אופי קובלנותיו. מחד גיסא הירבה לזעוק ולהטיח האשמות, ומאידך גיסא היה קשור לעבודתו בכל נימי נפשו, ולא מוכן היה לוותר עליה כהוא זה. צעקות היאוש שלו, בוטות ככל שהיו, מעולם לא העידו על נטישת שדה המערכה. אין ספק שאופיו הסוער של האיש היה בעוכריו. נראה כי סבור היה שזעקותיו תקדמנה את עבודתו.

כארבע שנים לאחר שהחל בתפקידו, כשהעבודה היישובית בארץ נכנסה לתאוצה הודות למאמצי המשרד הארצישראלי והיענותם של יזמים פרטיים, המשיך שיינקין לקונן על היעדר עשייה:

מעטה עתה העבודה המוחשית בלשכות המודיעין בא"י. זוהי תוצאות הירידה בעבודתנו בא"י בכלל. אבל אין המצב הזה פוטר אותנו מתת לפי כוחותינו עזרה לאלו המתעניינים בא"י הן בכתב והן כשבאים הנה. ביחוד ביפו המרכז הכניסה לא"י נחוץ איש שיהיה לו ערך ציבורי, שיאמינו בו, שיתחשבו עם דבריו, ושלא יוכלו להטיל ספק במרצו וביושרו [...] ⁷⁰

האיש אליו רומזים הדברים אינו אלא שיינקין עצמו, אשר ביקש להגביר את השפעתו בארץ.

68. מכתב שיינקין לאוסישקין מיום א' באייר תרס"ז (15.4.1907), ארכיון אוסישקין.

69. ראה נספחים, אגרת א.

70. מכתב שיינקין לחובבי ציון באודסה, מיום כ"א באב תר"ע (26.8.1910), ארכיון אוסישקין.

2. יוזמות נוספות של שיינקין לקידום התפתחות היישוב

רצונו של שיינקין להגביר את פעולתו הציבורית היה פועל יוצא של תפקידו כמנהל לשכת המודיעין, ושל מזגו הסוער ושפע המרץ שניחן בו. על מנת להבין את רוחב אופקיו ואת תפיסתו לגבי התפתחות היישוב, מן הראוי להביא סקירה קצרה של מכלול עשייתו ביפו בשנים אלו:

א. רכישת קרקע

טרם מינויו לראש לשכת המודיעין, ואף לאחר מכן, גילה שיינקין עניין רב בתוכניות לרכישת קרקע. הוא הרבה לדווח על הזדמנויות לרכוש נחלות בכל חלקי ארץ-ישראל, כולל עבר הירדן המזרחי. הוא נטל חלק במאמצים לרכוש את אדמות רפית,⁷¹ נסע מספר פעמים לרוסיה כדי למכור לבעלי הון פרטי נחלות בתל-אביב ובמקומות אחרים, וב-1912 הקים "חברה חדשה לקניית ומכירת קרקעות".⁷²

ב. ייזום פרויקטים כלכליים ויישוביים

שיינקין הצביע בפני הנוגעים בדבר על אפשרויות כלכליות מגוונות: פיתוח חרושת, מסחר, רכישת זכיון חמי טבריה ועוד. הוא היה בין מייסדי אחוזת בית. הצעתו מרחיקת הלכת ביותר היתה הקמת עיר חדשה על חולות ראשון-לציון.⁷³

ג. תוכניות ייחודיות לפועלים

שיינקין גילה עניין מיוחד בסיוע לפועלי ארץ-ישראל. הוא ליווה את הקמתן של מושבות הפועלים בארץ-עקב ועין-גנים, וצייד בעבודה עברית. קשריו הטובים עם הפועלים באו לידי ביטוי באיחוד לשכתו עם לשכותיהם.⁷⁴

ד. פעילות אינטנסיבית למען הגימנסיה העברית "הרצליה"

שיינקין הרבה להדגיש, שעל חובבי ציון להיות מעורבים בענייני החינוך

71. דיווח של שיינקין "בעד החפצים לקנות" (אין תאריך), ארכיון אוסישקין; מרדכי אליאב, "פחת רפית בתולדות ההתיישבות היהודית", *קתדרה*, 3 (אדר תשל"ז), עמ' 117-208, וראה במיוחד עמ' 136, 192.

72. יוסי כץ, "תחרות פנים ציונית על רכישת קרקעות בארץ ישראל: הקמתה ופעולותיה של 'חברה חדשה לקניית ומכירת קרקעות', 1912-1914", *הציונות*, מאסף יא (תשמ"ז), עמ' 119-158.

73. מכתב שיינקין לחברי ועד חובבי ציון באודסה, מיום י"ד בניסן תרס"ו (9.4.1906); ראה גם: יעור החולות בראשון לציון, הצעת תכנית ותקציב, מ' שיינקין, אצ"מ, Z/588; גירסה אחרת: "עיר החוף העברית הראשונה בארץ-ישראל" [ראשון לציון], כתבי שיינקין, עמ' 236-244.

74. מכתב שיינקין לאספה הכללית של חובבי ציון באודסה, מיום ד' באב תרס"ז (27.7.1906), ארכיון אוסישקין.

והתרבות בארץ. הוא היה פעיל בגימנסיה העברית "הרצליה". מעורבותו בענייני חינוך מוסדה, כאשר מונה לחבר הוועדה הפדגוגית של הגימנסיה. שיינקין התעניין הן בתוכן החינוכי והן בענייני הבניין והתקציב. במכתביו מצוי מידע רב על הבעיות החינוכיות והתקציביות שליוו את הגימנסיה "הרצליה" מראשיתה.⁷⁵

ה. ארגון הציבור

שיינקין היה חבר הוועד הפועל הגדול של ההסתדרות הציונית, והירבה לתת יד לענייני ציבור. הוא אסף שקלים עבור התנועה הציונית.⁷⁶ נבחר להיות ציר בקונגרסים,⁷⁷ והיה חבר ועד הקהילה ביפו.⁷⁸ הוא פעל להקמת גוף ציבורי חדש בארץ: המועצה הארצישראלית, שכן היישוב היהודי החדש בארץ היה חסר גוף מאחד. ואכן, לרגל ביקורו בארץ של דוד וולפסון, נשיאה השני של ההסתדרות הציונית, בינואר 1907, התארגנו ראשי היישוב החדש והקימו את המועצה הארצישראלית, והאסיפה הראשונה התקיימה בנוכחות וולפסון. הארגון התקיים למעלה משנתיים, כשהתנועה הציונית מסייעת במימונו. המועצה הארצישראלית ביקשה להיות גוף מייצג לתנועה הציונית בכל הנוגע לפעילות הציונית בארץ.⁷⁹

ואולם על אף שפע רעיונותיו ופעילותו העסקנית הענפה לא עלה בידי שיינקין לתרגם את רוב רעיונותיו לשפת המעשה, ובעיקר, הוא לא הצליח לרתום בעלי הון לעגלתו. הוא הירבה לכתוב כי הוא עמל מבוקר עד ערב, וכי הוא משקיע את כל מרצו בצורכי ציבור, אך עבודתו לא זכתה להערכה רבה, לא בעיניו, ולא בעיני אחרים.⁸⁰ כשנתיים לאחד ייסוד הלשכה למודיעין נוסדה ביפו

75. דיווח על אסיפת החובבים מיום כ"ה באלול תרס"ו, העולם, 16.1.1907. באסיפה נבחרה ועדה זמנית לניהול הגימנסיה. שיינקין נמנה עם חבריה, והיה חבר גם בוועדה הפדגוגית.

76. מכתב לשכת המודיעין אל הוועד הפועל בגרמניה, אצ"מ, Z2/647. על גבי המכתב תאריך הגעתו לגרמניה: 27.1.1908.

77. השקפה, כ"ג בתמוז אתתל"ח (5.7.1907).

78. השקפה, י' בשבט אתתל"ח, (25.1.1907).

79. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום כ"ט בטבת תרס"ו (15.1.1907), ארכיון אוסישקין; דיווחים על ישיבות המועצה: 24.3.1907, אצ"מ, A107/615; 22.4.1907, אצ"מ, Z2/647; העולם, 26.6.1907, עמ' 315-316.

80. ביקורת על לשכת המודיעין, ראה מ' סמילנסקי, לעיל הערה 12; ז' רובשוב, "עבודה נחוצה", העולם, 27.11.1911; הרצאה, ביקורת על לשכת המודיעין, ששוגרה לאוסישקין ביום כ"ו בטבת התרע"ג מיפו, על ידי בן-נחום ואחרים, ארכיון אוסישקין. במכתב שיינקין לאוסישקין מיום כ"א באדר תרס"ח (23.2.1908), שם, נאמר: "לא נכון הדבר מה שמתאונן הפרופ' ורבורג, כי הלשכה שלנו איננה עונה בשעתו על שאלות. תואנה הוא מבקש למסור את עבודת הלשכה להפלשתינה אמט [המשרד הארצישראלי]."

הנציגות הראשונה של ההסתדרות הציונית בארץ – המשרד הארצישראלי. למשרדם של חובבי ציון קם מתחרה בעל יוזמה, מעוף ויכולת ביצוע.

3. לשכת המודיעין והמשרד הארצישראלי – תחרות ושיתוף

כאשר ראשי התנועה הציונית החליטו כי יש למסד את העבודה היישובית בארץ, הם עמדו על הצורך להקים לשם כך מוסד חדש. אומנם המועצה הארצישראלית שנוסדה ביפו בחורף 1907 ראתה עצמה מייצגת בענייני היישוב בארץ, אך להערכה זו לא היה שותף נשיא התנועה דאז, דוד וולפסון. בפגישתו עם מספר אישים ביפו, בעת ביקורו בארץ, אמר גלויות, "כי אין בארץ-ישראל אף אחד שיהיה מהימן בענייני ארץ-ישראל".⁸¹ הנהלת התנועה הציונית החליטה, כי את ענייניה בארץ תייצג אישיות חדשה. באביב 1908 הגיע לארץ ארתור רופין מגרמניה כדי לנהל את המשרד הארצישראלי.⁸²

חלק מראשי היישוב החדש חשו כי הפקידות החדשה משיגה את גבולם של אנשי ארץ-ישראל.⁸³ תחושת התחרות החריפה, כאשר התברר כי המוסדות הציוניים החליטו להפסיק את מימון המועצה הארצישראלית. ייסוד המשרד הארצישראלי עורר גם אצל שיינקין חשש בנוגע למעמד לשכתו. בהגדרת מטרות המשרד הארצישראלי, כפי שנעשתה על ידי סגנו של רופין, יעקב טהון, נמנו בין תפקידי המשרד החשובים ביותר שני עניינים אלה: חקר ארץ-ישראל וארגון ההגירה.⁸⁴ רופין ושיינקין היו שונים מאוד באופיים, ולא היטיבו להבין איש את רעהו. באוטוביוגרפיה שלו תיאר ארתור רופין את קשייו ביחסיו עם שיינקין:

שיינקין לא היה לרוחי, כשם שגם אני לא הייתי לרוחו, ולפעמים אנוס הייתי לריב עמו. אך בתוך תוכו היה אדם ישר, ולאחר כמה שנים נתקרבנו זה לזה כל כך, עד שנתמסר בכל מאודו לענייננו.⁸⁵

להבדלים שבאופי חברה העובדה, שהמשרד הארצישראלי אכן עסק במתן אינפורמציה, ובכך חדר לתחומי עבודתה של לשכת המודיעין. הוא אף פרסם חוברות, ובהן הצעות מפורטות לרכישת אחוזות לנטיעות, ועוד.⁸⁶ בדומה

81. מכתב שיינקין לאוישקין, מיום י"ז בשבט תרס"ז (1.2.1907), ארכיון אוישקין. ההדגשה במקור.

82. לקורות המשרד הארצישראלי, ראה שילה, התיישבות.

83. דו"ח ועדת משנה של המועצה הארצישראלית, מיום 17.7.1907, אצ"מ, Z2/85.

84. יעקב טהון, "הקונגרס השמיני", *Palästina*, ספט-דצמ' 1907, עמ' 221-226; מכתב ורבורג לרופין, מיום 19.3.1908, אצ"מ, L2/721.

85. ארתור רופין, פרקי חיי, חלק ב, תל-אביב 1968, עמ' 58.

86. מכתב רופין לוולפסון, מיום 11.10.1908, אצ"מ, Z2/357; *Die Welt*, 24.12.1908, עמ' 8-4.

ללשכת המודיעין, גם רופין השיב בדרך כלל בשלילה לשאלות בדבר אפשרות של עלייה לארץ, ולעתים הוא עירפל את נוסח תשובותיו, על מנת להימנע ממתן תשובות שליליות.⁸⁷ מנהל המשרד הארצישראלי הודה, כי מתן אינפורמציה גוזל ממנו זמן רב, ובניגוד לשיינקין הוא ביקש לחדול ממלאכה זו, ולהשקיע את זמנו בעבודות בניין ופיתוח.⁸⁸

העובדה כי ביפו הקטנה עוסקים, למעשה, שני משרדים ציוניים באותה עבודה עצמה, היתה ידועה למוסדות הציוניים שמימנו זאת. פרופ' אוטו ורבורג, שהיה מופקד על מימון המשרד הארצישראלי, ואשר תמך כספית גם בלשכת חובבי ציון, ביקש לבטל את התמיכה בזו האחרונה.⁸⁹ שיינקין, שביקש לשמור על מעמדו, הדגיש בפני אנשי המשרד הארצישראלי את חשיבות המידע שנאסף על ידיו: "אומר עוד הפעם, לשכת המודיעין נחוצה גם להפלשתינה אמת [המשרד הארצישראלי], אתם הנכם עוד אנשים חדשים בארץ-ישראל ותמצאו תועלת בידיעותינו."⁹⁰ אומנם שיינקין עצמו עלה לארץ שלוש שנים בלבד לפני רופין, אך הוא חש עצמו ותיק לעומתו. רופין הציע כי לשכת המודיעין והמשרד הארצישראלי ישתפו פעולה ויחלקו ביניהם את עבודת האינפורמציה. הוא יענה למכתביהם של בעלי ההון המבקשים להשקיע בארץ, ויידע את העיתונות על המתרחש בארץ, ואילו לשכת המודיעין תקבל את פני הבאים ותנסה לסייע לדורשי העבודה.⁹¹ לא מצאנו את תשובתו של שיינקין להצעה זו, אך ניתן לשער שהוא דחה אותה.

כדי לחזק את מעמדו ומעמד לשכתו השכיל שיינקין לשתף פעולה עם הסתדרויות הפועלים, ולהקים עמן מוסד חדש: "לשכת פעולה המאוחדת".⁹² במכתב לוועד האודסאי הודיע שיינקין בשמחה על הישגו זה:

87. מכתב רופין לוורבורג, מיום 25.5.1908, אצ"מ, Z2/357. על מדיניות העלייה של המשרד הארצישראלי ראה מרגלית שילה, "טובת העם, או טובת הארץ? יחסה של התנועה הציונית לעלייה בתקופת העלייה השנייה", קתדרה, 46 (טבת תשמ"ח), עמ' 109-122.

88. מכתבי רופין לוולפסון, מיום 3.6.1908, אצ"מ, Z2/632; 22.1.1909, אצ"מ, Z2/357.

89. בוועידה השנתית של ההנהלה הציונית, שנערכה בקולן ב-11.8.1908, ביקש שיינקין כי התמיכה תימשך, אצ"מ Z2/209; מכתב ורבורג לאוסישקין, מיום 8.9.1908, אצ"מ, L1/36; ורבורג אינו מוכן להבטיח מימון לשנה הקרובה: שיינקין חזר על בקשתו במכתב מיום 5.3.1909, אצ"מ, Z2/320.

90. מכתב שיינקין ליעקב טהון, סגנו של רופין, מיום ט"ו באלול תרס"ח (11.9.1908), אצ"מ, L2/23.

91. מכתב רופין לוולפסון, מיום 1.2.1909, אצ"מ, Z2/633; הנ"ל אל הנ"ל, מיום 13.5.1909, שם.

92. כרוז מטעם לשכת פעולה המאוחדת, "אל הקהל העברי בארץ ישראל", חתום על ידי שיינקין, אין תאריך. מתוך אוסף דפים נדירים, ספריית אוניברסיטת בר-אילן.

כבר הודענוכם ע"ד התאחדות לשכתנו הכללית עם הסתדרות הפועלים [...]. בדעתי עתה להשתדל להתאחד גם [עם] האלמנטים האחרים היכולים להועיל לידיעות בענייני עבודת אדמה מסחר וחרושת. הנה, עתה, למשל, בהפלשתינה-אמט עובדים בפני עצמם, הם אינם פונים אל לשכתנו לשאול על הדברים שכבר חקרנו אחריהם: עסקנים אחרים עונים או אינם עונים כשפונים אליהם. אני מציע שנתאחד לדון לכה"פ [לכל הפחות] פעם בשבוע על השאלות היותר נכבדות. אנסה, אולי תעלה בידי גם ההתאחדות הזאת, הלא גם הפועלים בקשו בתחילה דווקא בלשכת מודיעין שלהם.⁹³

שיתוף הפעולה עם הפועלים היה קצר מועד. שני הצדדים נתנו פומבי לאכזבתם מעל דפי הפועל הצעיר.⁹⁴

אוישיסקין (יושב-ראש ועד חובבי ציון) סבר, כנראה, כי יש למצוא למנהל לשכת המודיעין עבודה אחרת.⁹⁵ שיינקין, שנפגע, הגיב על כך במלים אלה: "ממה שקראתי בעתונים ראיתי תכסיס של הפלשתינה-אמט פה להעשות השליט היחידי בכל ענייני א"י [...]. לשכת המודיעין היא המקום היחידי בין בתי הפקידות שבא"י שהבאים מוצאים שם חום וחיים."⁹⁶

בקונגרס הציוני התשיעי, שנערך בהמבורג בדצמבר 1909, הוחלט על איחוד המשרדים הציוניים העוסקים בענייני מודיעין.⁹⁷ אך מסתבר שהחלטה זו של הקונגרס לא הוצאה מיד לפועל, ובשלהי שנת 1910 הודיע אוישיסקין לשיינקין על החלטת הוועד הפועל של חובבי ציון, על פיה "מר שיינקין הוא המנהל הראשי של האינפורמציה ביפו ושאר ערי א"י וסוריה והמשגיח הראשי על כל ענייני בתי הספר ועבודת התרבות של הוועד בא"י."⁹⁸

ואולם אף כי שיינקין היה אמור להמשיך לעסוק בענייני מודיעין, הוא היפנה באופן הדרגתי את מאמציו לענייני חינוך וקרקעות, ועיסוקו בענייני מודיעין הצטמצם. הוא גם הירבה לנסוע לרוסיה בענייני ה"חובבים", ועיסוקיו בענייני

93. מכתב שיינקין ללשכת המודיעין באודסה, מיום כ"ג בשבט תרס"ט (14.2.1909), ארכיון אוישיסקין.

94. מ' שיינקין, "דברים כהוייתם", הפועל הצעיר, כ"ח בחשוון תר"ע (12.11.1909). שיינקין חזר על עמדותיו במכתב שהתפרסם בהעולם, 18.12.1911. ראה גם: דליה הורביץ, "ראשי המוסדות הציוניים בארץ-ישראל ושאלת העבודה העברית בתקופת העליה השנייה", הציונות, מאסף ז' (תשמ"ב), במיוחד עמ' 121-122.

95. מכתב שיינקין לאוישיסקין, מיום ז' באייר תרס"ו (28.4.1909), בו מובעת תרעומתו בשל ההצעה, ארכיון אוישיסקין.

96. מכתב שיינקין לאוישיסקין, מיום ה' באייר תרס"ט (26.4.1909), שם.

97. *Protokoll des IX Zionisten Kongresses in Hamburg (1909)*, Köln 1910, p. 507.

חוזר הוועד הפועל הציוני מיום 15.4.1910, אצ"מ, L2/241.

98. מכתב אוישיסקין, ללא תאריך, ארכיון אוישיסקין.

הלשכה פחתו.⁹⁹ בשלהי 1911 עברו משרדיהם של חובבי ציון והמשרד הארצישראלי לבית חדש בתל-אביב.¹⁰⁰ שלא כמו יחסיו עם שיינקין, שהיו מתוחים, היו יחסיו של רופין עם חיים חיסין מתוקנים, ואיפשרו שיתוף פעולה בין המוסדות. באסיפה הכללית של חובבי ציון, שהתקיימה באודסה בשנת 1912, הוצע כי ענייני המודיעין ינוהלו בשיתוף עם המשרד הארצישראלי.¹⁰¹ פעולת לשכת המודיעין נמשכה, אם כי בקול דממה דקה. שיינקין היפנה את עיקר מרצו לחברה החדשה שהקים לצורך רכישת קרקעות, והתחרה במוסדות הציוניים שעסקו בכך. ההגמוניה של המשרד הארצישראלי עוררה בו מזה זמן רב תרעומת רבה;¹⁰² עתה הוא התריס בפני אוסישקין, כי "מוצאים אותי למסוגל רק לעבודה פשוטה",¹⁰³ וכי הבכורה ניתנה ליהדות גרמניה.¹⁰⁴ עבודת חובבי ציון נמשלה על ידיו ל"ארונות נהדרים ובתוכם פגרי מתים – זה הרושם שעושים עלי רובי מוסדותינו היום",¹⁰⁵ ואילו המשרד הארצישראלי זוהה על ידיו עם הפקידות הבראונית, המחניקה את יוזמת בני היישוב.¹⁰⁶ בניגוד לאוסישקין וחסין, מנהיגי חובבי ציון, שהשכילו לשתף פעולה עם המשרד הארצישראלי שכבש את ההגמוניה ביישוב החדש, חש עצמו שיינקין מנושל ממעמדו.

ד. סיכום: תרומתה של לשכת המודיעין

לשכת המודיעין, כמו פרויקטים רבים בשחר ימיו של היישוב המתחדש בארץ, היתה מפעל קטן ממדים. ואולם ביישוב הארצישראלי הקטן כל כך, כל פעולה היוותה נדבך נוסף במהלך הבניין, וגם למפעל זה היתה תרומה קטנה לתהליך בניין הארץ.

סקירת תולדותיה של לשכת המודיעין מעלה מספר מסקנות:

99. במכתב שיינקין לאוסישקין, מיום ז' בשבט תרע"ב (26.1.1912), הוא מתלונן שהשאירו לו רק עבודה פשוטה, ארכיון אוסישקין; במכתב הנ"ל אל הנ"ל, מיום ב' בניסן תרע"ג (8.5.1913), מתרעם שיינקין על כי הדואר מעביר מכתבים המיועדים ללשכת המודיעין לידי המשרד הארצישראלי. שם.
100. חוזה השכירות של בית המשרד הארצישראלי בתל-אביב, מיום כ"ה באלול תרע"א (18.9.1911), בו מצוין כי בבית ישכון גם משרד חובבי ציון, ראה אצ"מ, L2/72I.
101. העולם, 5.3.1912, עמ' 13-18.
102. מכתב שיינקין לאוסישקין מיום ה' באייר תרס"ט (26.4.1909): "תכסיס של הפלשתיה-אמט פה להעשות השליט היחידי בכל עניני ארץ ישראל", ארכיון אוסישקין.
103. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום ז' בשבט תרע"ב (26.1.1912), שם.
104. מכתב שיינקין אל אוסישקין, מיום כ"א בתשרי תרע"א (24.10.1910), וכן: הנ"ל אל הנ"ל, מיום ז' באייר תרע"ג, (3.5.1910), שם.
105. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום כ"א בתשרי תרע"א (24.10.1910), שם.
106. מ' שיינקין, "על השתיקה", הפועל הצעיר, 9.5.1913; כתבי שיינקין, עמ' 283-287.

1. ארץ-ישראל אינה יעד הגירה במובן המקובל. לשכות המודיעין נוסדו על רקע ההגירה ההמונית מרוסיה, ועל רקע הצורך להגיש סיוע לאלפי המהגרים אשר ביקשו מנוח לכף רגלם. ואולם תנאי ארץ-ישראל לא התאימו להגירה המונית, וחובבי ציון מצאו עצמם מזהירים מפני עלייה יותר מאשר מכוונים אותה. האזהרות מפני עלייה בלתי מאורגנת, שהושמעו בשנות העלייה הראשונה, נשנו עתה בנוסח חדש.¹⁰⁷ הכמיהה לראות בארץ-ישראל יעד להמוני הנמלטים ממזרח אירופה, התנגשה פעם נוספת עם המציאות הארצישראלית. חובבי ציון היו מודעים לכך, כי מטרת הלשכות אינה רק לסייע לבאים, אלא גם להוות מעין מסגרת, שתכוון לארץ את המתאימים בלבד.

2. אין די בהגשת מידע. חסרונה הגדולה של לשכת המודיעין התברר באופן חד וברור. הגשת מידע אודות אפשרויות עבודה מעטות ולא מגוונות אינה עשויה לסייע לעולים. בואם של עולים לארץ, שלא מתלווה לו מימון מתאים, אין בו ממש, וסופו שיביא לירידה ולעוגמת נפש. עבודת הלשכה תוכל להוות סיוע של ממש לעולים, רק כאשר תביא ליוזמות כלכליות חדשות. מכיון שלרשות חובבי ציון לא עמדו סכומי הכסף הנדרשים, היה עליהם למצוא שותפים נוספים בקרב ארגונים אחרים, או יזמים פרטיים. שיינקין וחברי הוועד האודסאי קיוו, כי הצגת מידע מתאים אודות האפשרויות בארץ-ישראל תביא למשיכת בעלי הון לארץ. ואולם תוכניתם לא עלתה בידיהם. המשרד הארצישראלי הגיע עד מהרה למסקנה, כי יש לפעול למען קירוב יזמים לעבודה הארצישראלית; חובבי ציון, שלא השכילו להשיג הון לפעולה, נותרו מאחור.

3. עבודת ה"חובבים" – תמריץ למפעל של התנועה הציונית. כאשר חובבי ציון הגבירו את עשייתם בארץ ב־1906, היתה עדיין התנועה הציונית שרויה במבוכה ובחיפושי דרך. בנק אפ"ק (אנגלו-פלשתינה קומפאני), המוסד הראשון של התנועה הציונית בארץ, שנוסד ביפו ביולי 1903, חיפש תחומי פעולה. חברת יק"א, החברה הלא-ציונית להתיישבות יהודית, מיתנה משנת 1905 את פעילותה היישובית בארץ. היישוב החדש היה ללא הנהגה, וללא תמיכה כספית נאותה. בדיקה מקרוב של הצעותיו של שיינקין עם עלייתו לארץ – הן בנוגע ללשכת המודיעין, הן בנוגע לרכישת קרקעות, והן בנוגע למפעלי התיישבות – מלמדת כי חובבי ציון היטיבו להבין את האפשרויות הגלומות בארץ, אך לא השכילו למצוא דרכי פעולה יעילות. עם זאת, עשייתם של ה"חובבים", דלה כככל שהיתה, הוכיחה לראשי התנועה הציונית, כי בארץ-ישראל יש שדה עשייה נרחב, ויש מקום לפעולה גם ללא היתר מדיני.¹⁰⁸

107. מרגלית שילה, "עליית המונים, או עליית נבחרים? היחס לעלייה בימי עלייה ראשונה ושנייה" (בדפוס). וכן ראה מ' שילה, "מתפיסה מושבתית לתפיסה יישובית כללית", ציון, שנה נו, א (תשנ"ב), עמ' 65–88.

108. שילה, התיישבות, עמ' 35.

עבודת המשרד הארצישראלי בראשית דרכו דמתה במידה רבה לזו של ה"חובבים", ואולם רופין הרחיב את שדה הפעולה, ונתן לעבודה הישובית תנופה חדשה. לשכת המודיעין היוותה דוגמה לחיקוי בשביל המשרד הארצישראלי, ואולם הוא השכיל להוסיף לה את העיקר – קירוב יזמים לעבודת ההתיישבות, והרחבת התשתית שעל גביה ניתן לישוב עולים בארץ־ישראל. שיינקין בפרט, וחובבי ציון בכלל, חסרו את הסגולות הדרושות להקמת מפעל יישובי גדול, שכן אין די בראייה נכוחה ובמסירות. עיקר חשיבותה של עבודתם היה בכך, ששימשה תמריץ לראשי התנועה הציונית.

4. לקחה של לשכת המודיעין. הן מכתבי שיינקין לאוסישקין והן מכתבי לשכת המודיעין שהשתמרו בארכיון העבודה, נותנים בידינו די מידע, שלפיו ניתן להעריך במידה רבה את עבודת הלשכה. הפונים הרבים ללשכה ששיינקין נקב במספרם, מעידים על הצורך במוסד, ועל ההידרשות הרבה לו עם היווסדו. ואולם ניתן לשער, כי אישיותו הסוערת של מנהלה חיבלה לא אחת בפעילות הלשכה. שיינקין עצמו, שהיה בעל ראייה חודרת ביותר, כתב על כך לאוסישקין, שהיה ממונה עליו:

כתבתי את כל זה רק לשם ההיסטוריון שיטפל בכתבים שתשאר מאחריך וידע שהבינותי את הכל ויכולתי לתקן ולחיות כשאר בני האדם המעולים וההגונים, אבל לא חפצתי לשנות את דרכי עבודתי. צר על הכוחות ההולכים לאבוד, אבל לא אמעל בנפשי.¹⁰⁹

הלקח של לשכת המודיעין כוחו יפה גם לאחר ימיה: אין די בכוונות טובות, ובמידע בלבד לא סגי; כדי להבטיח קליטת עלייה בארץ־ישראל, יש לדאוג למקורות פרנסה ולפתח את היישוב.

109. מכתב שיינקין לאוסישקין, מיום ז' בשבט תרע"ב (26.1.1912), ארכיון אוסישקין.

נספחים

אגרת א: דיווח על עבודת לשכת המודיעין ותוכניתה לעתיד

המכתב הראשון אינו כתוב בכתב ידו הבלתי קריא של שיינקין, אך הוא תחום על ידיו. אין תאריך על גבי המכתב, אך במכתב אחר שנשלח ללשכת חובבי ציון באודסה, מיום כ"ח בתמוז תרס"ז, 10 ביולי 1907, מזכיר שיינקין את שיגור המכתב שלפנינו. בשני הנספחים, ההערות בסוגריים מרובעים הן של המהדירה: ההדגשות – במקור.

לראש הפלשתינה-רסורט פרופ' ורבורג!

לא עניתי על שני מכתביך שקבלתי, אחד לפני שני חודשים ואחד לפני חודש, ובטח תחשדני באי-שימת-לב לדבריך או בעצלות וכדומה. אולם האמן לי, אדוני, כי שני מכתביך הנם תמיד לנגד עיני, הנני לוקחם בידי כמעט בכל יום, למען תת עליהם תשובה, אבל אינני נותן תשובה – מאשר כמעט אין מה לכתב. החיים עומדים פה בעת האחרונה על מקום אחד. אין התפתחות ואין קדמה, אין חדשות ואין שינויים. והמצב הזה בעבודתנו בא"י בכלל מורגש גם בלשכת המודיעין.

הבה ואבאר לך את המצב.

כמה עוסקת הלשכה? איזו תועלת היא מביאה? צריכה הלשכה לענות על כל השאלות שבכתב. מתקבלים מאות מכתבים, והלשכה עונה על כולם כסדרם וזמנם. צריכה הלשכה להיות לעזר להבאים להתישב בא"י. היא יודעת את כל מספר הבאים, את כל תכונותיהם, את דרישותיהם, ומשתדלת בכל כוחה לעזור להם בידיעת תנאי-המקום המסוגלים לעבודה, למלאכה, למסחר ולחרושת. תועלת גדולה היתה יכולה הלשכה להביא להאמיגראציה בא"י, לולי חסר העיקר, שבלעדיו כל עבודתנו היא כאין וכאפס, לו באו קפיטלים לא"י. השואלים במכתבים הם: א) צעירים החפצים להיות פועלים בא"י. ב) בעלי מלאכה ואומנים שונים. ג) חנוונים וסוחרים קטנים. ד) איזה מספר גם מאלה העוסקים בחו"ל בעבודת אדמה. ואיזו תשובות יכולים אנו לתת להם לפי הדברים בא"י כיום?

הצעירים הפועלים. לא נבוא עתה להתווכח, אם טוב עושים אחינו הזורעים והנוטעים, בתתם את רוב העבודה לערבים ולא לעברים. העובדה היא כך, כי רק 8-10% מכל הפועלים בשדות ישראל הם עברים. כיום עובדים בא"י, בשדות ובבתי חרושת, כארבע מאות פועלים עברים, ובקושי גדול יוכלו להוסיף עליהם עוד איזו עשרות. לפי המצב הנוכחי עלי להשיב לכל שואל בענין זה: אם הנך בריא וחזק, אם תסתפק בעת הראשונה בשכר של 1½-1 פרנק ליום, או, אולי, תמצא עבודה במשך של 8-9 חודשים בשנה. מובן ממילא כי הפועל האמיתי, המסוגל לעבודה, לא יסמוך על ספק-ספיקא זה ויישאר במקום שהוא שם, ויבואו רק יחידי סגולה האידיאליסטים, שמוחם ולבם הרבה יותר מסוגלים לעבוד

מאשר שריריהם, ושבאמת קשה להם להתחרות עם הערבים. לא כך היה הדבר אלו נכנסו הנה קפיתלים. לו נקנו בכל שנה ושנה עשרות אלפי דונמים, לו נטעו בכל שנה ושנה אלפי דונמים, לו נוסדו בתי חרושת חדשים, כי אז היה מקום למאות פועלים לבוא ולעבוד.

כך הוא הדבר בנוגע גם לאומנים. באות שאלות מאינג'נרים, מחמיקים [כימאים], מאומנים בחרושת ברזל עץ ואבן, מומחים לעשית שפירט ושכר, להכנת קונסרבים, לעיבוד עורות וכדומה, וכדומה. שומעים האנשים האלה, כי אנחנו מדברים ע"ד עבודה מעשית בא"י, חושבים הם, כי באמת החלה פה איזו עבודה, באים הם ומציעים את מומחיותם. באות שאלות גם ממומחים בניגון וזמרה, באופירה ודרמה. לפי השאון שאנחנו מרימים בעתוננים, חושבים הם, כי כבר יש בא"י ישוב אינטליגנטי אירופי ויש איפוא דרישה לכשרונותיהם. ובכן, מתקבלים בלשכה עשרות מכתבים ועליה לענות על כולם לע"ע בשלילה. כלומר, כי לע"ע לא דובים ולא יער, אין בתי חרושת לא גדולים ולא קטנים, אין הישוב מתרבה באופן הגון, אירופאים ובעלי יכולת אינם באים להתיישב בא"י, ואנחנו לע"ע רק מדברים ומרבים שאון.

שאלות למאות באות מבעלי המלאכה. גם אלה חושבים, כי היישוב בא"י מתרבה לאלפים ולרבבות וחפצים הם לבוא הנה ולהתפרנס מעבודתם. והלשכה צריכה להודיע להם פעם בפעם, כי כל כמה שיכול היישוב לספוג לתוכו בעלי מלאכה, כמעט שספג כל צורכו. כי יש בעלי מלאכות, שכבר אין להם שום מקום בא"י, ויש ששניים-שלושה יוכלו עוד להתיישב בעיר זו או אחרת. לא כן היה הדבר, לו היתה העבודה המעשית הולכת ונעשית באמת, לוא באו אכרים ונטועים, סוחרים ובעלי חרושת, כי אז היתה דרישה גם לבעלי מלאכה. העניינים אינם יכולים להתפרנס זה מזה. יש מקום לבעלי מלאכה בערים, שאין עוד שם יישוב עברי; אבל בנידון זה לא בעלי המלאכות יכולים לעשות את ההתחלה, כי אם בעה"ב [בעלי הבתים] האמידים, הסוחרים ובעלי בתי החרושת.

ומה תענה הלשכה לבעה"ב והסוחרים הקטנים הפונים אליה בשאלות? פה מתגלה החסרון העיקרי: בעלי ההון אינם שואלים ואינם חושבים ע"ד א"י. רובא דרובא גם מהחברים הציונים יוצאים ידי חובתם בזה שנתקבלו החלטות על הקונגרס. אחדים מהם נתנו אלף פרנקים לאיזה סינדיקט ועוד איזה עשרות פרנקים לנטיעות בא"י ויצאו בזה ידי חובת העבודה לגמרי. מאות השואלים אינם אלא חנוונים קטנים, שיוכלו להביא לא"י רק איזו מאות רובלים. אנשים כאלה היו יכולים למצוא מקום בתוך אמיגרציה כללית של בעלי-ההון ובע"ב אמידים. אבל כשרק הם חפצים לבוא לא"י, עלינו להזהירם כי לא יבואו. לו היתה מטרת הלשכה רק להשגיח ולהזהיר כי לא יבואו אלה שאינם צריכים לבוא, כי עתה ממלאת הלשכה את חובתה באופן היותר טוב. ויש אנשים, שבאמת היו יכולים להתיישב בא"י: יש להם 10-15 אלפים פרנק

– הסכום הנחוץ להיות בא"י בעל-אחווה או בעל בית-מסחר קטן. לאלה עונים אנו בחיוב. אבל למען התיישב בא"י נחוץ לא רק סכום-כסף ידוע אלא גם מדה ידועה של מרץ והחלט (אנטשלאססענהייט). אושרנו הוא כי א"י עוד לא התפתחה כהוגן, ויש בה מקום להתחלות טובות במקצועות רבים של עבודה, מסחר ותעשייה. ובנידון זה נגררים הבינונים אחר הגדולים. רואים הם, בעה"ב הבינונים, כי הגדולים מסתפקים רק בדיבורים אודות א"י; כי הם נוהרים משלוח שמה סכומים הגונים; כי נותנים אלה לעניי א"י רק כדי נדבה, פחות או יותר הגונה, לכן יראים גם הם להשקיע את מעט כספם, את יתר פליטתם, בנסינות והחלטות. והצדק – הלא הוא עמהם!

כל האמור עד הנה בנוגע לשאלות ותשובות במכתבים שייך ג"כ לעבודת הלשכה ביחס לאלה הבאים לא"י. צריך להעיר, כי יהודי מערב אירופה ואמריקה מתכבדים ויושבים בבתיהם. הם, כאירופאים גמורים, בעלי דיסציפלינה חזקה הם; ובראותם, כי המנהיגים וגדולי חברינו בעלי ההון מתכבדים ויושבים בבתיהם, בארצות-אבותיהם, אינם זויים ממקומם גמיהם. פעמים שכותבים מכתב, מקבלים תשובה – ודי להם. אולם את יהודי רוסיה ברך ה' בשתים: הצעירים שם "משוגעים" ואנשי-רוח הם וחושבים, כי אם ציונים הינם, עליהם באמת לשאוף לציון; ואת יתר היהודים שם מכבדים מזמן לזמן בפוגרומים ואימים. על-כן, באים בכל אניה רוסית בערך 30–40 נפש לא"י, וגם מהאוניות הבאות מאירופא יורדים לחוף יפו שנים שלושה אנשים בכל שבוע. מי הם הבאים? צעירים – פועלים, אומנים, בעלי מלאכה, סוחרים פעוטים וחנוונים; כל אלה שקיוו להיות גלגלים קטנים במכונה הגדולה של העבודה המעשית, הרועשת כ"כ באספותינו, בהחלטותינו ובעתונותנו. ומה הם מוצאים פה? ריקניות, דלות, אין קפיטלים חדשים, אין בעלי עסקים גדולים, שאחרים יוכלו להתפרנס מהם, אין אותם הנסיונות וההתחלות שיוכלו להיות למופת לאחרים. ומכיוון שרואים האנשים החדשים את זאת, את החילוק שבין הדיבור והמעשים, נופל ליבם עליהם, והינם כמתייאשים. בזה מוצאים שונאי ציון שבא"י תועלת לצוד את האמיגרנטים בחרמם, להפיל עליהם אימות, להטיל שיקוצים על הציונים והציונות, להתל בכל התקוות הציוניות ובכל המעשים שאינם יוצאים מידי דיבור.

הלשכה משתדלת לפעול על הבאים לנחמם לעודדם. היא מראה להם מקום לעבודה של 8–10 פועלים במושבה זו או אחרת. לשנים שלושה בעלי מלאכה בעיר זו או אחרת. לאנשים במספר גדול אין מקום כל זמן שלא באו הנה קפיטלים גדולים. בעלי המסחר הבאים הנה באיזה סכומים אולי יכולים למצוא פה עסק. הלשכה מצדה משתדלת בכל עוז ללמד אותם את תנאי המקום [לא קריא] מסחר שונים ולתעשייה קטנה. אבל האנשים החדשים יראים לנסות ולהתחיל ושואלים תמיד אם באמת יש חשבון לעשות עסקים הגונים בא"י, מדוע אינם עוסקים בזה בעלי יכולת שבציונים, אינם שולחים לא"י לכל הפחות את

החלק מכספם הנסיונות והתחלות, להורות את הדרך לאחרים. ככה הולך לאיבוד רוב עמל הלשכה מאפס תנאים נאותים.

אם תאמרו: אם כן אין צורך בלשכה. אמנם כן, גם אני העמדתי על הפרק את שאלת קיום הלשכה באספת ועד-המועצה של הלשכה בראשית שנה זו, וכל החברים החליטו כי נחוץ להמשיך את עבודת הלשכה לכל הפחות עוד שנה לתועלת השואלים הרבים ולתועלת המעטים הבאים לא"י; אבל יחד עם זה החלטנו, כי מלבד החלק האינפורמציוני הנהוג (שדיברתי אודותיו במכתבי זה) צריכה הלשכה לאסוף חומר מפורט ומדויק ע"ד ענפים שונים שבמסחר הגדול והתעשייה הרחבה, לבקר את החומר ע"י מומחים במקצועות שונים ולשלחו לכל אלה מבעלי היכולת שבנו, הידועים לנו כמתעניינים בא"י. רבים מבעלי היכולת האלה שבחול"ל מצטדקים כי אינם יודעים, מה יכולים לעשות בא"י. וגם הבאים הנה דורשים מאת הלשכה סטטיסטיקה ממצב המסחר והחרושת עד עתה ותוכניות אשר יכולים לעשות מעתה והלאה. דורשים ממנו גם ידיעות משפטיות ע"ד החוקים והסדרים השוררים בתורקיה ובא"י, ע"ד מצב היהודים בא"י בכלל וע"ד מצב היהודים נתיני חוץ בפרט. את כל הידיעות הללו נשתדל לקבץ, לבקר, לסדר ולהמציא להדורשים ומתעניינים, אולי יעזור ברב או במעט להניע את בעלי היכולת, להקדיש לכה"פ חלק הגון מכספם לעבודה בא"י.

ואף גם זאת. מאלה שבאו לא"י יש הרבה הנופלים תחת השפעת שונאי ציון שבא"י, המוציאים דיבה ואומרים, כי הארץ ארוכה באדמתה, באקלימה, בסדרים הציבוריים והמשפטיים, וכי ע"כ אי אפשר שיתפתחו פה מקצועות עבודת האדמה, המסחר והחרושת. הלא תתפלאו אם נספר לכם, כי היו עשרות אנשים בעלי הון ממוצע, שיכלו להשתקע פה, ולא נשתקעו מסיבת הדיבות הללו. הם היו שבועות אחדים ביפו, ראו את הרפש שבחוצות ואת החול שעל שפת הים; ולכל היותר נסעו לימים אחדים לירושלים וראו את הסלעים שבהרי יהודה, והחליטו מזה על כל א"י. לכן החליטו ועד הלשכה להכין ליד הלשכה מאסף-דברים מכל הזרועות והנטיעות הגדלות בא"י. מן הסחורות המובאות אל הארץ והמוצאות מן הארץ, מכל תוצאות המלאכה והתעשייה (כלי עץ, חרס וברזל, מיני קלעים, מטוה וארג, מיני יין, שמן בורית וכדומה; גם תמונות פוטוגרפיות מכל החי הצומח שבארץ, שאי אפשר להביא אל הבית, מכל העבודה ממכונות הקיטור). כמוכן, יצורפו לכל אלה הדברים מספרים ובאורים. והיה כי יבוא האיש החדש אל הלשכה – והראו לו ובארו את טיב הארץ והברכה שהיא מביאה ושעלולה להביא עוד יותר לאלה שמקריבים לה את כוחם והונם.

אלה הם הנסיונות שאנחנו עושים מצידנו למשוך את בעלי היכולת שבנו לא"י. חושבים אנחנו לחובה לעצמנו לעשות זאת בתור לשכת מודיעין. ואולם, מכל מה שאני רואה בעבודת לשכת המודיעין ובתוצאותיה עלי לומר לכם גלוי וברור: כי כל זמן שלא תשתדלו אתם, המנהלים, למשוך קפיטלים-מיליונים-מסוימים לא"י, הרי אנו כאין וכאפס. בעזרת העניים שבאים

מעצמם לא"י לא תתחזקנה הפוזיציות שלנו. להיפך, אני צריך להעיד כי ע"י אמיגרציה כזאת יורד כבודנו מיום ליום בעיני הפקידים ועם הארץ. רואים הם לפנייהם עניים מרודים, מדוכאים ומטולאים, עם צרורות של בעלי סחבות, דלת העם, שאינם ראויים להביא ברכה לארץ, והם מתרגלים להקל בכבודנו. ואם לא יחלו לרדת אל הארץ גם אנשים עשירים, מכובדים, מקושטים ונשואי פנים, אז יהיה השם "יהודי" בשפת הנמל, לסינונים לחלש, לדל, לשפל ערך, לבזוי עם, ומשם יעבור המושג הזה ליתר שדרות העם.

זוהי האמת הערומה, שאני צריך להודיעך בתור נושא משרה בלשכת המודיעין, ואת הידיעות הללו הייתי יכול להמציא לך בכל שבוע ושבוע. הכל עומד על מקומו. אין הדברים משתנים ולא ישונו עד שלא יבואו קפיטלים לא"י. [הושמט הקטע בו מתואר ביקורו בארץ-ישראל של ד"ר פאול נתן, מנהל חברת "עזרה".]

איני יודע איך תתיחס אתה לדברי. אני ראיתי חובה לעצמי לתאר לך את המצב כמו שהוא.

ועתה שלום ובברכת ציון
ברגשי כבוד מ. שיינקין

אגרת ב: הלשכה בפעולה

ר"ח שבט תרס"ט [23.1.1909]

לאספה הנכבדה של חברת "חובבי ציון" באודסה
כשביקרתי ערים רבות ברוסיה בפעם האחרונה וכששאלתי את חברינו החובבים והציוניים מדוע אינם מתעסקים ביישוב א"י שמעתי (בין כל האמתלאות) תרוץ אחד: אין לנו ידיעות נכונות על דבר אופני ופרטי העבודה בא"י.

בטח תבוא השאלה הנזכרת גם באספה זו ובטח יבוא גם תרוץ זה. על כן בתור מנהל לשכת המודיעין בא"י זו השנה השלישית מרשה אני לעצמי להעיד בזה לפני האספה הכללית הנכבדה.

(א) ישנן בלשכתנו ידיעות מפורטות ומדויקות שנאספו על ידי אנשים מומחים וביקאים בנוגע לעבודת אדמה לנטיעות ובמידה ידועה גם למסחר ולחרושת. ובעיקר, כי העניינים מסודרים אצלנו כך, שבכל שעה אנחנו נכונים ויכולים להשיג בעד השואל את הידיעות היותר אחרונות ממקור היותר נאמן שבכל מקום בא"י. ובכן כל המתעניין באמת בהתנחלות או באיזה עסק בא"י יכול לפנות אל הלשכה ויקבל בהקדם האפשרי תשובה, עד כמה שרק יכולה להיות מספיקה תשובה הבאה מרחוק בכתב או בדפוס.

ב) במשך זמן שרותי בלשכה נתקבלו כחמשת אלפים מכתבים עם שאלות שונות. כמעט כל השאלות באו מצד צעירים המבקשים עבודה פשוטה בשדה ומבעלי מלאכה עניים; החלק הקטן היה מאנשים בעלי הון של 2000-3000 רובלים ועוד מעט מזה בעלי הון של 5000 רוב'. ורק כעשרים מכתב באו בשאלות ע"ד עבודה בסכומים הגונים בא"י. בין כל אלף אלפי השואלים היו רק שנים שלושה מבעלי היכולת שבין חברינו החובבים והציונים.

ובכן אל נא יהיה תרוץ זה של חוסר ידיעות מספיק לאלו מחברינו הממאנים לבוא או להשקיע סכומים הגונים בארץ-ישראל.

ג) יש מבעלי היכולת שהיו בא"י וראו בעיניהם והציעו לפניהם עניינים טובים בהתנחלות או בעסקים אחרים דברים הרחוקים מן ההפסד וקרובים לשכר הגון. ובכל זאת - שבו "הביתה" כלעומת שבאו. ויש אשר התביישו להתפטר בלא כלום ויעשו חוזה גם הכניסו סכום כסף אל הבנק, ובשובם הביתה חזרו בהם ויבקשו מאת הבנק בחזרה את כספם.

ד) ואת זה מוצא אני לעצמי חובה להודיע לפניכם גלוי, כי דווקא בעת האחרונה למרות השינוי הנמרץ לטוב במצב הפוליטי והכלכלי של א"י חדלו לבוא האמידים, ורק איזה מספר של צעירים ושל עניים באים בכל ספינה וספינה. הדבר הזה משפיל את ערכנו מאד בעיני יושבי הארץ, הם מביטים עלינו בבוז וקלטה וחדלים להתחשב אתנו כלל וכלל.

גם בעיני עצמנו דלנו מאד. הקרירות מצד הציוניים והחובבים ומרכזיהם לעת הזאת נפל לב בני הישוב החדש עליהם, תקף היאוש וההתמרמרות, גדלה השנאה ורגש הבוז לכל ראשי המוסדים. לעומת זאת הרימו את ראשם כל הכוחות החשובים שבעולם החלוקה ויש מן הישוב החדש שכבר נגררים אחריהם. לרבים היו החיים הפעוטים והנבזים האלו לזרא. וירא אני שאם גם האספה הכללית של חו"צ [חובבי ציון] לא יראו אותות המעשים, אז יעזבו את א"י הרבה כוחות חשובים באפס תקווה להועיל פה במאומה, לברוא יש מאין.

שערו בנפשיכם כי גם המורים החלו להטיל ספק בתועלת עבודתם, באומרם אם אין ישוב חדש הגון אז כל עמלנו לשווא, כי החיים הסובבים יבלעו את המעוט שלנו.

כללו של דבר, אם לא יתחילו להשקיע סכומים הגונים בא"י, אם לא יחלו לבוא מתושבים חדשים במספר מסוים או מצבנו פה נורא ומסוכן מבית ומחוץ כליה צפויה לנו, מיתה טבעית באפיסת הכוחות.

ככה היא התמונה הנראית לעינינו ואת זאת מצאתי לחובה להודיע מן המודיעין.

בכבוד ובכ"צ [ובברכת ציון] מנהל הלשכה מ. שיינקין

